

OTDK-DOLGOZAT

Thiele Balázs

BA

2013

**A KÖZÉPKORI MAGYAR VASKULTÚRA IDEGENFORGALMI
HASZNOSÍTHATÓSÁGA**

**UTILISING THE HUNGARIAN MEDIEVAL IRON CULTURE IN
TOURISM**

Thiele Balázs

Kézirat lezárva: 2012. december 29.

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	1
1. Irodalmi áttekintés	5
1.1. A vas történetéről röviden	5
1.2. A középkori vasgyártás	6
1.3. Feltárások, gyepvasérclelőhelyek.....	8
1.3.1. Somogyfajsz	8
1.3.2. Vaskultúra Észak-Magyarországon.....	9
2. A magyar vaskultúra helyzete napjainkban	11
2.1. Táborok	12
2.2.1. Hazai kohászati táborok	12
2.1.2. Magyarországon túl.....	13
2.2. A Vaskultúra útja	15
2.3. Az ipartörténelmi emlékek jogi szabályozása	15
2.4. A kulturális örökségek helyzete napjainkban.....	17
2.5. Skanzenek Magyarországon.....	17
2.5.1. Szentendre	18
2.5.2. Nemzeti Történelmi Emlékpark, Ópusztaszer.....	19
2.6. Külföldi skanzenek, szabadtéri múzeumok.....	20
2.6.1. Le Musée de Plein Air, Villeneuve d'Ascq – Franciaország.....	20
3. Egy középkori szabadtéri múzeum megvalósíthatósági tanulmánya - helyzetfeltárás	22
3.1. Somogy-megye.....	22
3.2. Marcali kistérség	23
3.2.1. Természeti adottságok.....	23
3.2.2. Demográfia.....	23
3.2.3. Turizmus.....	25
3.3. Somogyfajsz	27
4. SWOT-ANALÍZIS	29
4.1. SWOT-analízis, következtetések	32
5. Interjú „Kommern” igazgatójával	34
5.1. Kommern Freilichtmuseum – Interjú Dr. Josef Mangold-dal	34
5.1. A beszélgetés összegzése, következtetések.....	42
6. A Somogyfajsi Szabadtéri Múzeum.....	43

6.1. A szabadtéri múzeum helye, fekvése	43
6.2. A szabadtéri múzeum célja és jövőképe	45
6.3. Makro-környezet	45
6.4. Mikro-környezeti helyzetkép	46
6.4. A skanzen felépítése, kialakítása.....	46
6.5. Programlehetőségek a skanzen kívül és belül	49
6.6. Egyéb szolgáltatások, szálláslehetőség	50
6.7. Marketing terv	50
6.8. Egy őskohásztábor programjának egy lehetséges felépítése.....	51
 ÖSSZEFOGLALÁS.....	53
 IRODALOMJEGYZÉK	55

Bevezetés

A turizmus a világ egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasági ágazata. A növekvő jövedelem és szabadidő lehetővé tette az emberek számára a kikapcsolódást, az utazást, az aktív pihenést. Az igény megjelenésével párhuzamosan növekszik a turisztikai szolgáltatások iránti kereslet és ez a kínálat bővülését eredményezi.

A rendszerváltás és különösen az Európai Unióhoz való csatlakozás óta hazánkban is megerősödött az a réteg, amely számára elérhetővé vált az utazás és amelybe tartozók igénybe tudták venni a különféle turisztikai szolgáltatásokat, ez Magyarországon is a kínálat bővülésével járt együtt. A szolgáltatások bővülése, mennyiségi és minőségi javulása nemcsak a belföldi érdeklőket vonzotta, hanem egyre népszerűbb utazási célpontként jelent meg Magyarország. Az önkormányzatok felismerték a turizmusban rejlő lehetőségeket, infrastrukturális és egyéb gazdasági fejlesztések révén próbálták a településeket népszerűbbé és vonzóbbá tenni. A saját erőforrás kiegészítésére pályázatokat írtak, különböző projektek valósulhattak meg az Európa Unió támogatásával. A fejlesztéseket a meglévő adottságok, erőforrások, a települések arculatának figyelembevételével valósították meg. A települések fejlődése a régiók fejlődését is eredményezte.

Hazánk ugyan nem tartozik a legvonzóbb utazási célpontok közé, de egyre többen látogatnak el hozzánk és egyre inkább nő a belföldi vendégek száma is, akik gyakran a külföldre utazás helyett itthon keresik a pihenés lehetőségeit. A régi nagynevű, hagyományos turisztikai desztinációk megőrizték vonzerejüket és mellettük új térségek jelentek meg a kínálati oldalon. Ezek a kisebb települések egyelőre inkább kiegészítik a nagyobb turisztikai vonzerővel rendelkező térségeket, de fejlődésük dinamikus és így előbb-utóbb önállóan is megjelenhetnek a turisztikai kínálat palettáján. Országunk természeti adottságai lehetővé teszik a változatos programkínálatot, az ehhez kapcsolódó szolgáltatások, infrastruktúra is egyre bővül, így remélhetjük, hogy a turizmus Magyarországon is az egyik legfontosabb gazdasági ágazattá válik.

Magyarország 9 turisztikai régióból áll, ezek önálló turisztikai egységet képeznek és az ország idegenforgalmi területi felosztását segítik elő:

- Budapest-Közép-Dunavidék turisztikai régió
- Észak-Magyarország turisztikai régió
- Észak-Alföld turisztikai régió
- Tisza-tó turisztikai régió

- Dél-Alföld turisztikai régió
- Balaton turisztikai régió
- Nyugat-Dunántúl turisztikai régió
- Közép-Dunántúl turisztikai régió
- Dél-Dunántúl turisztikai régió

Ezek a régiók összefogják és összekapcsolják a települések turisztika adottságait és hozzájárulnak a térség turisztikai adottságainak kiaknázásához, fejlődéséhez. A régiók megpróbálják összehangolni a működésüket egymással. Magyarország turisztikai struktúrája lehetővé teszi a kínálat folyamatos bővülését.

Magyarország kulturális értékekben igen gazdag és a kulturális vonzereje egyre növekszik. A meglévő kínálat mellett megjelennek új, eddig ismeretlen elemek is. A középkori magyar vaskultúra még fehér folt a látogatók körében, de kulturális értéke vitathatatlan és hosszú múltra tekint vissza.

A középkori vaskultúra kiemelkedő jelentőséggel bír a Kárpát-medencében. A vas előállítását elődeink komoly szaktudással végezték, az egykori vasipari technológiák pontos részletei még a mai napig nem ismertek. A középkorban a vas és annak birtoklása hatalmat jelentett, az előállítása pedig tekintélyt és tudást. Mára teljesen feledésbe merült az az ősi vaskohászati eljárás, amellyel a korabeli termékekhez szükséges vasanyagot, ún. bucavasat¹ nyertek. A mai kor embere már nem tudja, hogyan készültek a vas eszközök vagy maga a vasbuca. Európa több országában felismerték, hogy elődeink ismeretanyaga sokkal jelentősebb, mint azt korábban gondolták. A tudást fel kell eleveníteni és megismerhetővé kell tenni az érdeklődők számára.

Európában hagyománya van a vaskultúrát bemutató múzeumoknak, skanzeneknek és nemzetközi szimpóziumoknak. A vaskultúra útja (Eisenstrasse) egy tematikus út, amely Európa több országán áthalad, köztük Magyarországon is. Ez a határokon átívelő kulturális út erősíti az országok közötti összefogást és értéket közvetít. Az állomások üde színfoltok minden ország turisztikai kínálatában. Magyarországon a kizárólag a vaskultúrára épülő turisztikai szolgáltatásainak száma – az említett tematikus út és annak, pontjainak kivételével – nagyon csekély, épp ezért ennek bővítése szorgalmazható lehet.

A téma iránti érdeklődésben személyes indíttatás is közrejátszik. A középkor a legtöbb gyermek számára varázslatos kor. A páncélok, a lovagok, a fegyverek, mind szimbólumok az embereknek, amik a dicsőséget és a hatalmat jelképezik.

¹ A bucavas szivacsos szerkezetű, sok salakot tartalmazó féltermék, amelyet egy lépésben, közvetlenül a vasérből állítottak elő a korabeli vaskohászok.

Testvéremmel már gyerekkorunk óta rajongtunk a középkorért. Számtalan fegyvert és eszközt készítettünk a korabeli minták alapján. A cél pedig mindvégig a hitelesség maradt. Pusztán a kíváncsiság és a fantáziánk hajtott bennünket, hogy ezeket a tárgyakat elkészítsük. Az idő előre haladtával jöttünk rá a részletekre és hogy mekkora szakértelemmel rendelkeztek középkori elődeink. A tudásunk bővítése elengedhetetlen volt, hogy a minőség kerülhessen a középpontba. Rengetek múzeumot, várat és könyvtárt kerestünk fel, hogy tökéletes másolatokat készíthessünk. De legfontosabb dolgot egyikben sem találtuk meg. A készítés, a kovácsolások közben jöttünk rá, hogy mit miért kell, és hogy elődeink is bizony-bizony sok apró láthatatlan hibával dolgoztak és épp ezek tették egyedivé terméküket.

A kezdetben egyszerű eszközöket felváltották a nehezen elkészíthető, sok és aprólékos munkát igénylő tárgyak. Bátyám megtanult kovácsolni, én pedig segítettem neki, ahogy tudtam. Mindeközben az ismeretünk egyre bővült és igazi replikákat sikerült gyártani. Ahogy említettem, a legfontosabb a hitelesség volt végig. Minden terméket korhű módon készítettünk, egyedül a korabeli alapanyag nem állt rendelkezésünkre. A tárgyakhoz szükséges vas, ugyanis egyszerű vasboltban, méhtelegen vásárolt termékek voltak. A középkorban viszont a vasat a természetből nyerték és alakították át. Ha középkori elődeink, az akkori technikával képesek voltak nyersvas előállítására, akkor ez nekünk is sikerülhet.

Rendelkezésre állt néhány szakirodalom, amelyből tanulhattunk, de ezek a technikai részletekből csak keveset taglaltak. Kísérleteztünk, hogy miként lehet a természetben fellelhető gypszinten található vasérből, nyersvasat nyerni. Bátyám a műszaki egyetemen tanult és kellően elmélyült ebben a témában. Az ő tudása nyomán sikerült a próbakohósítások alkalmával nyersvasat előállítanunk.

Bátyám vaskultúra iránti lelkesedése engem is magával ragadott, viszont nem a technikai oldala, sokkal inkább a turisztikai vonatkozásai foglalkoztattak. Közösén több külföldi rendezvényen részt vettünk, amelyeken ismereteket és új tapasztalatokat szereztünk a témával kapcsolatban. Ismeretanyagunk bővülése a hazai kínálat bővítésének gondolatával párosult. Megszületett az ötlet, hogy külföldi mintára létre kellene hoznunk egy skanzen, amely a vaskultúra tematikus út egy újabb állomása lehetne.

A dolgozatban a korbéli technikák és praktikák alkalmazását mutatom be, annak idegenforgalmi célját vázolom fel. Itt elsősorban olyan dolgokra gondolok, amelyek egy élő skanzen mindennapi kellékei, de a látogatók számára újdonságként hathat, pl.: faszénégető boksa, kohók építése, kovácstűzhely kialakítása. Maga a skanzen egy széleskörű szolgáltatás lenne, amelyben helyet kapnának a középkori vasipar kötelező kellékei, de a haszonállatok is

megjelennének. A cél: az ismeretanyag és tudás átadása a látogatók számára, magas színvonalú szolgáltatások keretében.

Dolgozatom egy megvalósíthatósági tanulmány is egyben, amely külföldi példák nyomán vázolja a hazai lehetőségeket és keres megoldást egy a középkori magyar vaskultúrát bemutató skanzen kiépítésére.

1. Irodalmi áttekintés

Az ipartörténeti emlékhelyekről, különösen a vasipart, azon belül is a koraközépkori vasipart bemutató emlékhelyekről, skanzenekről, azok turisztikai célú hasznosításáról nagyon kevés magyar nyelvű ismeretanyag áll rendelkezésre és ugyancsak kevés az idegen nyelven hozzáférhető használható forrás. Számtalan cikk és könyvrészlet elolvasása után kiderült, hogy kizárólag a témához kapcsolódó forrás nem található. Leginkább iparrégészeti feltárásokról szóló jelentések, közlemények érhetők el, azonban ezek csak részben fedik le a jelen dolgozat témáját. A hazánkban és külföldön működő skanzenek, múzeumok honlapjai, látogatóbarát leírásai, bemutatásai viszont gyakran tudományos igénnyel készültek és jól használhatók. A vonatkozó szakirodalom tanulmányozásának a célja így a kezdeti középkori vasiparra vonatkozó ismeretek rövid áttekintése, majd a hazai és külföldi (de hazánkhoz kapcsolódó) múzeumok és bemutatóhelyek (az Eisenstrasse főbb állomásai) ismertetése lehet. A turisztikai felhasználásról szóló néhány tanulmány bemutatása pedig segítséget nyújt abban, hogy az érdeklődők szélesebb köre is megismerhesse ezeket az ipartörténeti emlékhelyeket.

1.1. A vas történetéről röviden

Az ember már évezredek óta készített szerszámokat, hogy megkönnyítse a munkáját, kezdetben a természetben elemi formában fellelhető alapanyagokból, később pedig fémekből. A kő, a vas, a bronz, az arany és az ezüst kiemelkedő szerepet játszott a legtöbb kultúrában. A fémek meghatározták az emberek életét, kereskedtek velük, eszközként használták és különböző mítoszokkal vértézték fel őket. A mindennapi élet, ahogy ma is, elképzelhetetlen volt a fémek nélkül (GÖMÖRI, 2000).

Az ember mintegy hatezer éve ismeri és használja a vasat. Több ókori civilizáció égi eredetű anyagnak feltételezte. Ez részben igaz is, ugyanis kiderült, hogy az első vastárgyak alapanyagát meteorvas képezte. Elterjedését azonban az az egyszerű dolog tette lehetővé, hogy a vas a Földön majdnem mindenhol fellelhető, a földkéreg 4.7 %-át alkotja (EDVILLÉS, 1898).

Régészeti leletek szerint a vas már időszámításunk előtt 2000-4000 éve ismert fémnek számított. Általános tévhírdítése azonban későbbre tehető. A kultúratörténet az ie. 1200-as éveket jelölte meg a vaskorszak kezdetének. Számos civilizáció viszont jóval korábban is erős kapcsolatban állt a vassal. Több ázsiai lelet

bizonyítja, hogy ezt a fémeket már ismerték és használták a Föld azon pontján.

1.2. A középkori vasgyártás

A vas megmunkálása jelentősen megváltozott a történelem során. Kezdetben a meteorvasak jelentették az egyetlen alapanyagforrást. Később sajátították el a vasnak az érceiből történő kinyerésének mikéntjét. Könnyen találhattak ún. gyepvasérceket tavak medrében, mocsarakban, patakok völgyeiben. Ezek azonban nem tisztán a vas oxidjai, hidroxidjai voltak, hanem különböző talajásványokkal (pl. homokkal, agyaggal) keveredtek, ezt nevezik meddőnek. A gyepvasércek fizikai megjelenése inkább kőzetre hasonlít. Barnás, vöröseses-rozsda színű érc. A középkorban ezeket kohósították.

A technológiai folyamatról régészeti kutatásokon alapuló feltételezések vannak. Valószínűleg az ember pusztán véletlenül fedezte fel a gyepvasércek vastartalmát. Ezek az ércek megjelenésükben erősen hasonlítanak egyszerű kővekre. Elődeink tűzrakásnál a tüzet valószínűleg ilyen ércekkel is körbe rakhatták. A magas hő és feltehetően egyéb kedvező feltételek mellett (folyamatos enyhe szél, sokáig tartó égési folyamat stb.) az érc átalakult. A kővek vörösebbek lettek és könnyebben törtek, majd másnapra eső után rozsdafoltok jelenhettek meg rajtuk. Elődeink ráismerhettek a már meteorvashoz hasonló tulajdonságokra és megpróbálták vasat nyerni a gyepvasércekből (THIELE, 2009).

A kezdetben gödröket vájtak széljárta domboldalakba, ezek voltak az első bucakohók. Később azonban kevésbé hagyatkoztak a természetre és zárt, oszlopos, de még mindig földbe épített agyag szerkezetű kohókat készítettek. A középkori vasipar jelentős része hasonló technikai eljárással dolgozott és működött. A magas és állandó hőmérsékletet a kohókban faszénnel érték el és kézi fújtatókkal tartották meg. A faszén rendkívül gazdaságos és megfelelő módon könnyen előállítható. A folyamatos szénutánpótlást faszénégető boksák biztosították. A kohósítás és ennek eredményeként a keletkező vasbucsa kiemelése, majd tömörítése és a kovácsolás mindegyik lépése munkafolyamatok sorozatát foglalta magába. A középkori technológia minden lépése erőt, kitartást és a tapasztalatok okos felhasználását kívánta meg a középkor mestereitől (HECKENAST et al., 1968).

A munka a gyepvasérc gyűjtésével és felhasználásra való előkészítésével, a pörköléssel és az aprítással kezdődik. A földkéreg vastartalmú kőzeteinek mállásából származó, vízben oldott vas kémiai reakciók során amorf gél alakban válik ki. A folyamatot katalizálhatják, az ún. vasbaktériumok, amelyek az élettevékenységükhöz szükséges energiát szervesen vegyületek, így pl. vasionok oxidációjából nyerik. A keletkezett amorf anyag további kémiai reakciókon,

lassú átalakulásokon megy át. Az ilyen ásványokat összefoglalóan limonitnak nevezik és ennek egyik névváltozata a gypvasérc (BAUERMEISTER, 2006).

A következő munkafolyamat a faszénégetés. A középkorban a vaskohászathoz szorosan kapcsolódott a faszénégetés szintén több lépésből áll. A boksát általában tölgyfából rakták meg, ehhez fát kellett a megfelelő méretűre felhasogatni. A faszénégetők megépítették a boksát, majd begyújtották. A faszén a fa pirogén bomlása során keletkezik. Először eltávozik a fa nedvességtartalma, majd további hő hatására megkezdődik a faanyag bomlása. A bomlás során nagy mennyiségű gázkeverék és füst keletkezik, amely eltávozik a boksa felületén. Amikor a berakott faanyag teljes mennyiségében lezajlott a termikus bomlás és csupán a faszénváz maradt vissza, megszűnik a boksa füstölése. A boksa lassan kihűl és ki lehet bontani. A kohósításhoz felhasználható faszenet 2-4 cm-es darabokra kell törni (THIELE, 2009). A kohót, vagyis a bucakemencét egy kiásott gödör, az ún. műhelygödör oldalfalába építették. Az agyagból készült, csonkagúla alakú kb. 80 cm magas, 30 cm legnagyobb átmérőjű kemencébe a levegőt az ún. fúvókán keresztül juttatták be.

A kohósítás az előfűtéssel kezdődött, majd felváltva adagolták be az előkészített gypvasércet és a faszenet. A fúvókán keresztül folyamatosan fűjtették be a levegőt a kohóba. A gypvasércek meddőtartalmából és a redukálatlan vasoxidokból keletkező salakot a kohósítás közben többször ki kell csapolni egy salakcsapoló nyíláson keresztül. A folyamatos fűjtetés, salakcsapolás órákon át tartó nehéz munka után következik a kohóbontás. A kohóbontás során a kohó homlokfalának egy részét lebontják és így kiemelhetővé válik a kohósítás eredménye, a vasbuca. A vasbuca vaskihozatala a kicsapolt nagy vastartalmú salak miatt kicsi, mindössze a beadott vasérc tömegének kb. 10%-a lesz a vasbuca tömege.

A vasbucát újraizzító tűzhelyben többször hevítették fűjtatással adva a levegőt, majd átkovácsolták. Ezt a tömörített vasbucát már a kovácsfalvak kovácsai dolgozták fel, belőle különböző vastárgyakat kovácsoltak ki.

A leírtak alapján belátható, hogy a gypvasérceből tiszta, megmunkálható vasat nyerni kizárólag megfelelő technológiai eljárás ismeretében lehet. Minden részletnek jelentősége van. Középkori elődeink is ezen a módon dolgoztak és a vaskultúrával kapcsolatos kutatások feladata, hogy ez a technológiai tudás ne vesszen feledésbe. A cél, hogy ezt a kulturális értéket egy interaktív, működő, tudományos, de ugyanakkor könnyen érthető formában a célközönség elé tárjuk. Ehhez azonban szükségünk van az eddigi régészeti feltárások témához kapcsolódó eredményeire és az ezekre épült kulturális örökséget célzó már meglévő turisztikai szolgáltatásokra.

1.3. Feltárások, gyepvasérclelőhelyek

A szakirodalom feldolgozásában a régészek feltárásaira és eredményeire lehet elsősorban hagyatkozni, illetve a már feltárt lelőhelyek jelenlegi körülményeit, turisztikai célú hasznosítását lehet vizsgálni. Magyarország területén több száz kohótelepet és érclelőhelyet tártak fel a közelmúltban. Iparrégészeti és vaskultúra-történeti jelentőségük vitathatatlan (GÖMÖRI, 2000).

Több lelet került elő a Római Birodalom korából, ez arra utal, hogy abban az időben már jelentős vasgyártás folyhatott a Kárpát-medencében. Cornelius Tacitus szerint: „amikor a rómaiak Pannónia népeivel közelebről megismerkedtek, itt már fejlett vasipar volt, fejlett bucakohászat” Tacitus leírása alapján ez Zólyom, Gömör, Kis-Hont, Szepes és Nógrád területére esett (I1).

Először Stamler Imre történelem tanár gondolta végig, hogy vajon honfoglaló elődeink miként állították elő a használati tárgyaik és fegyvereik alapanyagát. Az ugyanis megkérdőjelezhetetlen, hogy a középkori magyarság használta és elő is állította a vasat.

„De vajon hol lehetnek ezek a kohótelepek — tette fel a kérdést Stamler Imre, aki végül a somogyi helynevek tanulmányozása során jött rá a megoldásra. Fajsz és Bogát fejedelmek udvarában, vagy inkább szállásterületeinek központjában nyilván működnie kellett fegyver- és szerszámgyártó műhelyeknek, gondolta a kutató, és szorgos keresésének köszönhetően előbb Somogyvamos határában egy fűjtatócső darabjára, majd Somogyfajsz mellett vassalaktelepre bukkant 1988-ban” (I2).

1.3.1. Somogyfajsz

Somogyfajsz vaskultúrális értéke igen jelentős. Az elmúlt években nagyszabású rekonstrukción esett át az őskohómúzeum, amely a földrész legnagyobb őskohászati lelőhelye. A múzeum a település határán található, egy vadregényes erdő közepén, patakok és tavak ölelésében. A feltárások során több kohót és hozzá tartozó egyéb objektumokat találtak a régészek.

„Régészeti leletek alapján Somogyban nagy műhelygödrökben faluközösségi, vagy nagybirtokokra koncentrált vastermelés folyt a 9-10. században. A Somogyfajszon feltárt mintegy 500 fúvó alapján legalább ennyi olvasztásra lehet következtetni. Ez kemencénként átlag 12 olvasztást jelent, 500 x 2 kg vas nyerését számítva a termelés mennyisége 1000 kg lehetett. Egy fajszihoz hasonló műhely tehát egy lovas ezred felfegyverzéséhez elég vasat

állíthatott elő a 10. század közepén a szablyák, nyílcsúcsok, lándzsahegyek, balták, valamint a lószerszámok (kengyelek, zablák) kovácsolásához. A mezőgazdasági vaseszközöket is az itt nyert vasbucákból készítették. A szomszédos Bodrogon egy rovásírásos fúvóka is előkerült, ami az egyik legrégebb magyar nyelvemlék. A falu határában pedig számos gyepvasérc lelőhelyet fedeztek fel” (I3). Feltehetően a környékről bányászták a vasércet és a múzeum területén lévő bucakohókban kohósították azokat. Az őskohómúzeum bemutatóterme igen gazdag, számtalan fúvóka, kohómaradvány, salakmedve és vasbuca gazdagítja a tárlatot. Az épület leginkább egy jurtára emlékeztet, köralapú magas homlokzatú építmény, melynek a közepén foglal helyet maga bemutató rész, ami korhű módon tárja a látogatók elé a középkori vasipar egy darabkáját.

Somogyfajsz területén már második éve rendeznek tábort. A lényeg minden évben ugyanaz: kísérleti régészet folyik. A résztvevők a vasgyártás középkori technológiát elevenítik fel. Mindent a korabeli körülményeknek megfelelően alakítanak. Tudományos igényességgel rekonstruálják a vasgyártás folyamatát, gyepvasércből, akár csak elődeink, kovácsolható vasbucákat állítsanak elő.

1.3.2. Vaskultúra Észak-Magyarországon

Jelentős vaskultúra történeti lelőhelynek számítanak az Észak-Magyarország turisztikai régió területén felárt kohótelepek és itt elsősorban a *Sajó* és a *Bódva torkolata* közötti délen a *Bükkel* határolt részt kell érteni.

Sokáig ezt a vastermelő vidéket a régészek a sok, szlávoktól eredő településneveknek köszönhetően a szlávoknak tulajdonították. Valószínűsítették, hogy a betelepülő magyarok csak később folytattak itt vaskohászatot, ellenben az őslakosság már 10-12. században is végzett itt kohósításokat. Ezt a feltételezést azonban számos régészeti lelet cáfolja, és arra enged következtetni, hogy ez a terület várszervezetek által irányított lehetett és mindenképp a magyar vasipart szolgálta. A honfoglalást követően a magyarok a helyiek közé telepíthették a kohászaikat, a vas előállítását pedig a központi hatalomnak végezték (KERPELY, 1898).

A térség kiemelkedő vasérclelőhelye Rudabányán lehetett, amely ellátta az egész vidéket érccel. Régészeti kutatások szerint, itt már a 10-12. században is folytak munkálatok.

„A borsod-gömör-tornai vastermelő vidék máig ismert legjelentősebb magyarországi lelőhelyei az 1959-ben feltárt Felsőkelecsény, az 1960-61-ben kutatott Imola – amelyről aztán az egész térség, sőt később a 11-13. századi Magyar Királyság jellemző kemencetípusát elnevezték – és az 1962-ben feltárt Trizs” (TÖRÖK, 2000). „A fél évszázada szervezett

keretek között folyó vaskohászat-régészeti kutatás bebizonyította, hogy első királyunk korában már jól kiépített vastermelő szervezet működött Magyarországon. A korai Árpádkorban országresznyi területeket átfogó, szervezett vasvidékek álltak a királyi kincstár szolgálatában” (I4). Az imolai kohók, a fajszi típusú kohókhoz hasonlóan domboldalba épített, kb. 80 cm magas, agyaggal bélelt aknás kemencék voltak.

Magyarország egész területén fellelhető itt-ott számtalan érclelőhely, viszont vaskultúra történet szempontjából ez a két terület meghatározó számunkra. A későbbiekben is lesznek utalások mind a somogyi, mind pedig az észak-magyarországi térségre.

2. A magyar vaskultúra helyzete napjainkban

A régészeti feltárások szerint a korabeli vasipar központi helye a Felvidéken volt. A Felvidék az 1700-as évek végén kapcsolódott be újra a vaskfeldolgozásba. „Fazola Henrik vaslelőhelyeket fedezett fel a Bükkben, melyekre alapozva massát (kohó) és hámorokat alapított. A letelepített szakemberek számára házakat építettek a korábban lakatlan vidéken, így alapították meg Ómassa, Felsőhámor és Alsóhámor településeket, melyek ma Miskolchoz tartoznak. A diósgyőr-hátori vasmű mintegy 100 éven át működött, fontos szerepet játszott többek között az 1848-49-es szabadságharc hadiiparában” (I5).

Miskolc szerepe az ország iparában és turizmusában is meghatározó. Hosszú évekig Miskolc látta el Magyarországot megmunkálható, vagy már megmunkált vassal, több ezer embernek adva ezzel munkát. Alig volt olyan család Miskolcon és környékén, amelynek ne lett volna köze a vasiparhoz. Mára azonban az olvasztók és a gyárak elvesztették funkciójukat és csak elvétve folyik bennük munka. A vasiparnak köszönheti születését a Hámori-tó is, amely mostanra jobbra turisztikai látnivaló.

Jelentős vonzerőt képez az Újmassai-hámor, a kohászati múzeum és a 2007 óta minden évben megrendezésre kerülő Fazola-napok (Fazola-fesztivál). „A Kohászati Múzeum kezdeményezésére 2007. szeptember 22-én rendezték meg az újmassai műemlék kohónál az I. Fazola-Napot, melynek célja a selmeci hagyományok ápolásán túl a térségben évszázadokon át művelt ipari kultúra történeti értékeinek bemutatása, a műszaki pályák népszerűsítése, valamint a bányász-kohász-erdész társadalom összetartozásának kifejezése volt.” (I6) A Rotary Club támogatásával megrendezett Fazola-fesztivál számos látogatót vonz (csak 2007-ben 1500 fő) és remek példa arra, hogy egy ipari létesítményt, hogy lehet kiválóan a gazdaságba visszajuttatni a turizmus által. A népszerűségnek mindemellett köze van még a közelben lévő Lillafürednek, impozáns kastélyával és a vízeséssel, ami ugyancsak frekventált turista látványosság. A régió turizmusát, ezek a vasiparhoz kapcsolódó programok kellően élénkítik.

2.1. Táborok

2.2.1. Hazai kohászati táborok

Magyarországon több alkalommal kerültek megrendezésre kohászati táborok, ahol a résztvevők korhű módon, alapjaiban, hitelesen sajátíthatták el az ősi kohászati eljárás technikáját. A cél minden esetben a bucavaskészítés rekonstruálása. Ezek a hazai táborok remekül illeszkednek a már meglévő programkínálatba, megemelik az egykori ipartörténelmi helyek népszerűségét.

Somogyfajsz

2011. július 25. – augusztus 5. között a Somogyfajszai Őskohómúzeum udvarán archeometallurgiai tábort rendeztek meg. A táborban a 12 nap során összesen 28 fő fordult meg, a táborozók állandó létszáma 7-16 fő körül mozgott. Somogyfajsz önkormányzata készségesen segítette a tábor technikai lebonyolításában, szálláslehetőséget és ebédet is biztosítottak a résztvevők számára, továbbá a próbakohósításokhoz 3 m³ tölgyfát bocsátottak rendelkezésünkre.² A tábor célja a honfoglalás kori vaskohászati technológia részletes és teljesen korhű rekonstruálása volt. A vas előállításához semmi más nem állt rendelkezésünkre, mint 3 m³ tölgyfa és a korábbi rekonstrukciós kísérletek során felhalmozott tapasztalatok. A táborban valóban a földtől kellett a vastárgyig eljutnunk és valahogyan úgy megteremteni a technikai civilizáció alapjait, ahogyan azt az őskohászok tették.³

A tábor remek hangulatban zajlott és minden résztvevő kivette a munkából a részét. A középkori praktikák alkalmazásával pedig teljesen elszakadtak a mindennapi stresszes élettől. A természet közelsége és a fárasztó munka mindenki számára pozitív élményként maradt meg. A továbbiakban is ezt a vonalat kell követni, mert a kereslet folyamatosan bővül, csak az információt kell eljuttatni a megfelelő helyre.

Újmassa

2010 augusztusában került megrendezésre Újmassán a Fazola-kohó mellett egy kohászati tábor gyerekek (14-17 évesek) részére. A programot nagy érdeklődés övezte, mert a természetben kellett a középkori technikákkal vasat előállítani. A népszerűségét valószínűleg

² Arbeiten wie die Vorfahren in Hephaistos Internationale Zeitschrift für Metallgestalter 5/6, 2012. – számában is közöltek cikket az ebben az évben megrendezett kohászati táborról, a program sok hasonlóságot mutat az előző évben megtartott táboréval

³ Ezt a rendezvényt bátyámmal közösen valósítottuk meg. A résztvevők jelentős része a középkori vasgyártás elszánt híve volt. A program remekül illeszkedett az Őskohó múzeum profiljába.

az a tény is segítette, hogy a tábor jellegét és témáját tekintve egyedülálló Magyarországon. A rendezvény során a résztvevők rekonstruálták a középkori kohászat eljárás minden egyes folyamatát, így bővítve ismeretanyagukat a témában. Egy műhelygödör tökéletes másolatát készítették el, minden egyéb kellékével (faszénégető boksa, újraizzító tűzhely, ércpörkölő gödör stb.). A rekonstrukció remekül sikerült, a kohók kiválóan működtek és sikerült nyersvasat is előállítani.

Nagyvisnyó

2011. július 3-14. között Nagyvisnyó mellett a Bánk-völgyi táborban az Egri Kulturális és Művészeti Központ szervezésében 28. alkalommal gyűltek össze „Sátorfalva” lakói. Ezúttal a tábor keretei között július 3-7-ig a honfoglalás kori vaskohászatot is felelevenítettük, bevonva a táborban résztvevő gyerekeket a fáradságos, de sok új élményt és ismeretet nyújtó munkába.

2.1.2. Magyarországon túl

Az archeometallurgia Európában és a világ valamennyi táján elismert és művelt tudomány. Számtalan régész és archeometallurgus kutatja a fémek előállításának és megmunkálásának történelmi módszereit, ezen belül a legnagyobb hangsúlyt a bronzművességre és a vasiparra helyezve.

„Az archeometallurgia: mint az iparrégészet Európa-szerte fellendülőben lévő speciális tudományága – a vas előállítás jellegzetességeinek, törekvéseinek, eredményeinek, fontosabb hazai és külföldi szervezeteinek bemutatása a cél. A vas – mint az emberiség történetének egyik legmeghatározóbb féme – előállításának megismertetése a feladata. A vaselőállításra (illetve a korai időkben a vasművelésre is), vasiparra fókuszál, az idevonatkozó műszaki tudományok, az ipartörténet és a régészeti kutatások közötti interdiszciplináris lehetőségek felhasználásával és bemutatásával” (TÖRÖK, 2008).

Hazai őskohászati táborokon kívül számos külföldi rendezvény van, amelyeket ugyancsak az archeometallurgia, vasbuca- és a vaskultúra témakör köré szerveznek. Szimpóziumok, kohászati versenyek és bemutatók, táborok, tudományos tanácskozások (színvonalas szakmai előadásokkal) gazdagítják az európai archeometallurgiai programok kínálatát. A rendezvények célja az aktuális kutatások ismertetése és a szakmai tapasztalatgyűjtés.

Historic and Prehistoric Iron Smelting and Processing, Adamov, Csehország, 2010

2010. május 19-21. között három napos vasbucakohászati és vasbucamegmunkálási workshopot rendezett a Brnói Technikai Múzeum és a Cseh Tudományos Akadémia Archeológiai bizottsága az Adamov melletti Josevské-völgyben. A workshopon három csapat végzett próbaolvasztást: a franciák, a csehek, illetve mi, magyarok. A rendezvényen a szakmai megmérettetésen kívül a témához kapcsolódó előadások keretében számoltak be a résztvevők saját kutatásaik jelenlegi eredményeiről.

Iron smelting and processing, Stará hut Adamov, 2011

A brnói Technikai Múzeum a 2011-es évben is tudományos tanácskozást szervezett az Adamov melletti "Stará hut" régi vasműve melletti kísérleti régészeti parkban május 3-6. között. A rendezvényen próbakohósítások mellett a vaskohászathoz kapcsolódó technológiákat is felelevenítették (faszénégetés, ércpörkölés, a kapott vasbuca átkovácsolása, vastárgyak kikovácsolása, stb.) A program szerint az első nap a kohók megépítésével és az előkészületekkel telt és a második ill. a harmadik napon került sor a próbakohósításokra. A magyar csapat a megtartott előadáshoz kapcsolódóan próbakohósításokkal demonstrálta a foszfor szerepét a vasbucakohászat során.

Symposium de métallurgie, Lille, 2011

2011. augusztus 10-14. között kilencedik alkalommal került megrendezésre a nemzetközi archeometallurgiai szimpózium, ez alkalommal a franciaországi Lille mellett, egy szabadtéri múzeumban. A rendezvény tavalyi témája a szokásostól eltérően nem a vasbuca előállítása, hanem annak megmunkálása volt, ettől függetlenül a résztvevő 11 csapat közül több is végzett próbakohósításokat.

A külföldi rendezvények magas szakmai színvonalat képviselnek. A résztvevők többsége meghívás alapján vesz részt rajtuk, az ott elhangzott előadások pedig saját kutatások eredményein alapulnak. A rendezvények többségén csupán néhány tucat érdeklődő vesz részt, legtöbbször ezek ugyanis csak a szakmai közönség számára vannak meghirdetve. A szakmai jellegű programokon kívül minden ilyen jellegű rendezvényen, szimpóziumon, táborban lehetőség volt a környéken kirándulni, a nevezetes látnivalókat felkeresni vagy saját szervezésben, vagy csoportosan, a szervezők által vezetve. A résztvevők szállása többnyire a rendezvény helyszínén sátorozással volt megoldva, de aki igényt tartott rá, annak foglaltak szállodai helyet is. Az étkezéseket a helyszínre kiszállított ételekkel oldották meg.

A hazai táborok ebből a szempontból sokkal inkább az érdeklődő baráti közösségek igényét elégítik ki és kevésbé tudományos-szakmai jellegűek.

2.2. A Vaskultúra útja

„A Vaskultúra útja olyan tematikus út, amelynek központi témája az ipari és a technikatörténeti értékek, örökségek. Az „Európai Vaskultúra Útja” mozgalom része az Európa Tanács által kezdeményezett Európai Kulturális Utak nemzetközi programjának. Észak-Magyarországon három éve elindított kezdeményezésről van szó, mely a térség termelés- és technikatörténeti emlékeinek védelmének és hasznosításának céljából indult el. A cél az, hogy hazánk és ezen belül az Észak-magyarországi régió ipartörténeti emlékeit tematikus kulturális útra felfűzve mutathassák be az érdeklődőknek. A program elemei sajátos, önálló turisztikai vonzerőt is képeznek” (I7). A vaskultúra útja remek lehetőséget nyújt az ipartörténelmi helyek turizmusba való bekapcsolásához. A kultúra mindig is értéket fog képviselni, legyen az művészeti, természeti vagy ipari.

2.3. Az ipartörténelmi emlékek jogi szabályozása

Magyarországon több törvény részletesen szabályozza a műemlékekkel, ipartörténeti emlékekkel kapcsolatos minden eljárást.

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény az I. részben meghatározza a törvény hatályát és szabályozás céljai között megfogalmazza, hogy „a kulturális örökség védelme érdekében a köz- és magáncélú fejlesztéseket – így különösen a terület- és településfejlesztés, terület- és településrendezés, környezet-, természet- és tájvédelem és az ezzel kapcsolatos beruházások tervezését – e védelemmel összhangban kell végezni” (A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 3.§).

Az I. fejezet Értelmező rendelkezések részében az alapfogalmakat határozza meg. A rendelkezés 5. pontja szerint a kulturális örökség elemei a régészeti örökség, műemléki értékek, valamint a kulturális javak. A 10. pont szerint „műemléki érték minden olyan építmény, kert, temető vagy temetkezési hely, terület (illetve ezek maradványa), valamint azok rendeltetésszerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a közösségi hovatartozás-tudat szempontjából kiemelkedő jelentőségű történeti, művészeti,

tudományos és műszaki emlék, alkotórészeivel, tartozékaival és berendezési tárgyaival együtt” (A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7.§ 10.).

A rendelkezés 22. pontja leírja, hogy mit tekintünk régészeti örökségnek: „az emberi létnek a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben 1711 előtt keletkezett érzékelhető nyoma, mely segít rekonstruálni az emberiség történetét és kapcsolatát környezetével” (A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7.§ 22.).

A kultúrtörténeti érték, illetve annak környezete lehet természetes (pl. tópart, erdő, puszta) illetve mesterséges. A régészet, a néprajz, az ipartörténet értékei többnyire a természeti környezetben vannak, ezért a (többször módosított) 1996/LIII. Természetvédelmi törvényt rendelkezéseit figyelembe kell venni. A törvény vonatkozik valamennyi természeti értékre és területre, tájra, továbbá a velük kapcsolatos minden tevékenységre.

A Magyar Építész Kamara Műemlékvédelmi, Restaurátori Tagozata a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium megbízásából 2009-ben kidolgozta és összeállította az Örökségvédelmi Fogalomtárat. A kulturális örökségvédelem kategóriáiba (pl. Világörökség védettségi kategóriái, védettségek, régészeti örökség védelme) tartozó fogalmak mellett meghatározza a gyakorlati fogalmakat is, így az ipartörténeti emlék fogalmát is:

„Az ipari tevékenységhez kapcsolódó épület, épületegyüttes, környezet (ipartelep), ipari termeléshez tartozó berendezések, gép felszereltség, iparrégészeti emlék, amely egykori ipari tevékenység tanúja, amelyben nem folyik ipari tevékenység, ezt megelőzően azonban az adott térség történetében, ipari termelésében jellegzetes szerepet játszott. Az általános védett műemléki érték nem különböztet meg épületfajtánkénti besorolást, így ipari műemléket sem, mint ahogy középület, egyházi, világi, mezőgazdasági, stb. épületet sem.

Jellegzetes emlékek: Az ipartörténeti emlékek jellemző kategóriái:

- csak az épület, ill. telep maradt fenn, vagy régészetileg feltárt maradvány (pl. egykori kohóépítmény Ómassán),
- egykori termelő eszközök nélkül fennmaradt építmények, épületek, közlekedési létesítmények ill. részei (pl.: daruzott csarnokok a híd-daruval, v. Ganz gyár B csarnok, vagy pl. vasútpályák része fordítóval, fűtőházzal)

- ipartörténeti emlék még működtethető termelő eszközökkel. (pl.: belvízi átemelő szivattyútelep, kazánházzal, szivattyú-gépekkel, Nagyecsed.) ” (DR. CZÉTÉNYI – DR. VUKOV, 2009)

2.4. A kulturális örökségek helyzete napjainkban

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal az örökségvédelemi stratégiáról szakmai javaslatot készített 2011-ben. A munkaanyagban olvasható, hogy a kulturális örökségekre való figyelem, azok fenntartása, bemutatása nemcsak a jóléti államoknak a kötelessége, hanem a forráshiánnyal küzdő államoknak is meg kell találni erre a lehetőséget. Az értékek megőrzése, védelme minden állam érdeke, mert nemcsak a nemzeti erőforrások bővülését jeleni és a vidék lakosságmegtartó erejét növeli, hanem az országképet is formálja. A munkaanyag kritikusan ír arról, hogy nem készültek hatástanulmányok a kulturális örökségekre alapozott fejlesztések megtérülési rátájáról, a munkaerő-piacra való hatásukról, nem készültek költséghaszonelemzések, amelyek gazdasági, pénzügyi mutatóik támpontul szolgálhatnának az örökségvédelem a nemzetgazdasági hasznáról.

A munkaanyag javaslata szerint számszerűen igazolni kell az örökségvédelem értékeit, azok fejlesztő hatását, jövedelemteremtő képességét és ki kell alakítani azokat a csatornákat, amelyeken át a megtermelt jövedelem további fejlesztésekre fordítható, visszajuttatható a forrásokhoz, amelyek megtermelték azt.

A munkaanyag szerzői a morális kötelességtudatra figyelmeztetnek, de hangsúlyozzák, hogy a gazdasági körülmények miatt a gazdasági haszonelvű érveket is képviselni kell. Képviselni kell azt, hogy a kulturális örökség érték és érték az is, ahogy egy település lakói, a kis közösségek óvják az értékeket. Ezek mellett képviselni kell azokat a gazdasági előnyöket, lehetőségeket, amelyek benne vannak, kiaknázhatók és emelhetik a gazdasági-társadalmi fejlődés színvonalát.

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv.) 71. §-a alapján a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal központi hatósági nyilvántartást vezet a régészet lelőhelyekről és a műemlékekről.

2.5. Skanzenek Magyarországon

Hazánkban számos skanzen található és legtöbb ezek közül a magyar építészeti és népi kultúrát eleveníti fel. Olyan skanzen, amely a középkori magyar vaskultúra lenne hivatott

bemutatni, nem létezik, de még olyat sem lehet találni, amely programkínálatában fellelhető lenne ez. Ahhoz azonban, hogy megfelelő és átfogó képet kapjunk a hazai szabadtéri múzeumokról, elengedhetetlen azok rövid bemutatása.

2.5.1. Szentendre

A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Budapest-Közép-Dunavidék. turisztikai régióban nagyon jelentős vonzerőt képvisel, rengeteg látogatója van. Feladatuknak tekintik, hogy bemutassák a 18-20. századi népi építészetet, életmódot és gazdálkodást. Az építményeket faluszerű épületcsoportokba rendezve mutatják be, a hagyományos faluképre jellemző gazdasági, szakrális és közösségi építményekkel együtt. A Skanzenben bemutatott tájegységek: Felső-Tiszavidék, Alföld, Kisalföld, Nyugat-Dunántúl, Bakony, Balaton-felvidék, Dél-Dunántúl, Felföldi mezőváros és Észak-magyarországi falu. Tervek szerint bővítik majd a tájegységek bemutatását a Közép-Tiszavidékkel, az Erdélyi tájegységgel, valamint a XX. Századi falu tájegységgel. Tematikus műhelyek segítik az ismeretterjesztést. Van kékfestő-, tímár-, cipész-, csizmadia-, pék- és takácsműhely, de van kovácsműhely, valamint szélmalom, vízimalom, szárazmalom és darálómalom is. Nemcsak bemutatni akarják a paraszti kultúra értékeit, hanem átadni, megtanítani is azt az érdeklődőkkel. A színvonalas, magyar nyelven kívül németül és angolul is elérhető honlapon így határozzák meg céljukat:

„Mivel az élményszerű ismeretterjesztésnek köteleztük el magunkat, nagy hangsúlyt fektetünk a kiállítások bemutatásában az ide érkező vendégek aktív részvételére. Kiállításaink, rendezvényeink, oktatási programjaink olyan praktikus tudás elsajátítására ösztönzik a vendéget, amelyet saját környezete és otthona alakításában hasznosíthat. Látogatóink megismerkedhetnek többek között a hagyományos építőanyagokkal és technológiákkal, a kiskertek művelésével, a gyógynövényes házi patika, a szőlészet, borászat alapjaival, a környezettudatos hulladék-gazdálkodással. Szórakoztatnak és az egyéni önkifejezés gazdagítására szolgálnak azok a régi kézműves mesterségek vagy a zenei és táncbemutatók, amelyekbe programjainkon bárki maga is bekapcsolódhat. A társas együttlétet és generációk közötti összetartást erősíti a faluközösség és a család ünnepi alkalmainak felelevenítése fesztiváljainkon” (I8).

A múzeum nem titkolt célja, hogy nemcsak az iskolás-korúakat kívánja ismeretekhez juttatni, hanem az élethosszig tartó tanulást figyelembe véve minden érdeklődőt meg kívánnak szólítani. Várják az iskolai csoportokat, akik az itt megszerzett tudást, tapasztalatot felhasználhatják majd környezetismereti, hon-és népismereti, történelem, földrajz, magyar nyelv és irodalom, rajz, technika vagy akár testnevelés órákon. De várják a családokat is, hiszen a családi körben szerzett értékek, modellek, a családi körben való tanulás is lehetővé válik a gondosan kialakított környezetben az állandó és időszakos kiállítások, bemutatók, hagyományőrző ünnepek, rendezvények alkalmával.

Tanösvény, játszótér, pihenőhelyek segítik a kikapcsolódást, de a Skanzen területén fogadó, pékség és pinceétterem is szolgálja a vendégek ellátását. Kiegészítő szolgáltatásokat is kínál a Skanzen: van fényképészeti műterem, építészeti tanácsadás és lehetőség van esküvők, fogadások, partyk rendezésére is.

A Skanzen megközelítése jó, a fővároshoz közel fekszik, tömegközlekedéssel jól elérhető, csakúgy, mint közúton, autóval. A város, Szentendre jól ismert és népszerű, nagy turisztikai vonzerővel bíró település. Kulturális programajánlatával, a település szépségével, a Dunaparttal, az történelmi várossal, szűk utcácskáival, éttermeivel, kávézóival nagyon sok hazai és külföldi érdeklődőt csábít ide.

2.5.2. Nemzeti Történelmi Emlékpark, Ópusztaszer

A Dél-Alföld turisztikai régióhoz tartozó Ópusztaszeren a Nemzeti Történelmi Emlékpark, amely komplex terület a Rotundával (Feszty-körkép), az Árpád-emplémmel, a Monostorral, a Csete jurtákkal, a Nomád parkkal és a Skanzennel.

Az ópusztaszeri Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény a mai Csongrád megye népi építészetét és az elmúlt két évszázad életmódját mutatja be. Hat tanyai, mezővárosi és falusi telek, egy szélmalom és három közösségi épület (iskola, olvasóköri, községháza), valamint négy kisipari műhely került ide. A kisipari műhelyek között kovácsműhelyt is találunk.

A skanzen nem csupán emléket őriz, hanem itt is, csakúgy, mint a szentendrei skanzenben, nagyon hangsúlyos az emlékek, az évszázados tapasztalatok bemutatása. Ópusztaszeren élő skanzen várja az érdeklődőket. Lehetőség van a különböző tevékenységek kipróbálására, pl. megnézhetik a fejés, tejfeldolgozás folyamatát, bekapcsolódhatnak a munkába. A látogatók a kosárfonás, szőnyegszövés, pogácsa-és lángossütés, kukoricamorzsolás, nagymosás, varrás, a korabeli élet megannyi foglalatosságát élhetik át közvetlen tapasztalat alapján. Népviseletbe

öltözött tanyagazdákkal találkozhatnak, de akár beszélgethetnek is a juhással, a kubikussal vagy a csendőrrel. Működik pékműhely, ahol bepillanthatnak a pékek munkájába. A Szatócsboltban kézműves termékeket, korabeli édességeket lehet vásárolni.

Egyéb szolgáltatásként a skanzenben elérhető az esküvők lebonyolítása. A Parkban lehetőség van az autóbérlésre a hatalmas terület bejárásához, az Emlékpark területén horgászni is lehet és vállalnak szakvezetést is a magyaron kívül angolul, németül és franciául. A Park területén falatozók, büfék, a Park mellett pedig több fogadó, étterem is a vendégek rendelkezésére áll. Ópusztaszer megközelítése könnyű, Szegedről és Csongrádról autóbusszal, autóval, de akár az Alföldi Kék-túra útvonalán gyalogosan vagy kerékpárral is Mindszent felől a tiszai kompon átkelve. A Skanzen bemutatkozása, programjai, nyitvatartása és egyéb tudnivalók a Nemzeti Történelmi Emlékhely honlapjáról érhetők el, az információk német és angol nyelven is olvashatók.

2.6. Külföldi skanzenek, szabadtéri múzeumok

2.6.1. Le Musée de Plein Air, Villeneuve d'Ascq – Franciaország

A *Le Musée de Plein Air* Lille mellett található romantikus és rendkívül hangulatos szabadtéri múzeum. A táj képébe remekül illeszkedő skanzen a francia vidéki életet eleveníti fel, maximális igényességgel. Jól megközelíthető, de mégis csendes környezetben fogadja a látogatókat. A bejárat előtt már a parkolóban lehet tájékozódni a múzeum felépítéséről, külön térkép jelöli az egyes épületeket.

A belépő ára európai szinten is nagyon barátságos: 2-4 Euro. A skanzen néhány éve esett át teljes körű felújításon, a mai igényeknek így tökéletesen megfelel. Magas infrastrukturális ellátottság jellemzi. A belépő kifizetése- és a múzeum területére lépés után, egyből feltűnik a precíz, apró részletekig megtervezett, látogatóközpontú kialakítás.

Az épületek többsége XVIII. századi stílusban épült. A tervezők egy egész falut álmodtak meg, annak minden kellékével. Az eredmény egy gyűjteményekben gazdag, élő skanzen, tele haszonállattal. A múzeumban ma is folyik mezőgazdasági termelés, a megtermelt javakkal a szabadon gazdálkodnak. Minden épületnek megvan a funkciója, részletesen bejárhatóak, így könnyen megismerheti a látogató a 18. század mesterségeit. A skanzen nem csak korabeli lakóházak színtere, gazdasági épületek (csűr, istállók), fazekas ház, fűrészház, kovácsműhely, mind-mind hozzájárulnak a hely hangulatához. Az épületek közötti szabad terület igényesen gondozott, a terület virágokkal, gyümölcsfákkal teli beültetett kertek vannak. Az idelátogató

így valóban egy idilli szabadtéri múzeumot láthat és testközelből csodálhat rá a 18. századi falusi életre.

Az épületek előtt táblákról lehet informálódni, valamint tematikus útvonalon keresztül bejárható az egész skanzen területe. A táblák három különböző idegen nyelven olvashatóak a jobb szemléltetés érdekében, és hogy a gyerekek is könnyen megértsék, többször képekkel vannak illusztrálva. A térképen jelölt útvonal logikusan felépített, így a séta végére az egész skanzen tökéletesen megismerhető.

A haszonállatok remekül illeszkednek ebbe a környezetbe. Szinte az összes háziállatfajta megtalálható itt, ettől válik a skanzen igazán élővé. Minden állat élethelye előtt tábla jelzi, hogy melyik fajtáról van szó, illetve, hogy mi volt a hasznuk a korabeli gazdaságban.

A múzeum közepén egy nagy kiterjedésű tisztás található, fákkal körülvéve. Ez adja minden alkalommal a rendezvények helyszínét. Itt számos képzőművészeti, hagyományőrző, kulturális és falusi program kap helyet. 2011 augusztusában itt rendezték meg alkalommal a nemzetközi archeometallurgiai szimpóziumot, sorrendben a kilencediket.

A szimpózium keretében több európai ország csapata képviseltette magát. A cél a vasbuca megmunkálása volt, bár többen végeztek kohósításokat is. A rendezvény szakmai jellegű volt, de számos turista is érdeklődött. Minden este szakmai előadások voltak, az egyik erre a célra kialakított épületben (habár maximális technikai felszereltséggel volt ellátva, a bútorok, a falazat és a padló, egyszerűen az egész belső tér a 18. század stílusának megfelelően kialakított volt). Az előadásokon azonban a szakmai érdeklődőkhöz képest a külső érdeklődők száma elenyésző volt. Az archeometallurgiai rendezvényekre, főként azok látványos részére van tehát igény és egy szabadtéri múzeum tökéletes helyszín lehet annak lebonyolítására, hiszen a kulturális értéket képviselő események nem csak a résztvevők számára, hanem a szervezőknek is kedvező. A múzeum számára bevételt jelent az értékesített belépők után befolyt összeg, a gazdálkodásból származó teljes bevétel, állami-és helyi támogatások, pályázatok, valamint a rendezvényekből származó bevételek. A skanzen így évről-évre működőképes, sőt nyereséges. A rendezvények pedig nem csak a múzeum, hanem az egész mikro régió programkínálatát színesítik.

A skanzen honlapjának szerkezeti felépítése logikus, így könnyen lehet rajta tájékozódni, hatalmas hátránya viszont, hogy csak francia nyelven érhető el.

A dolgozat központi része egy skanzen megvalósíthatósági tanulmánya. A tervezett skanzen a Marcali kistérségben, Somogyfajszon kerülne kialakításra az Őskohó és a kastély közelsége miatt. Az eddigiekre alapozva dolgozatom következő részében ezt a megvalósíthatósági tanulmányt ismertetem.

3. Egy középkori szabadtéri múzeum megvalósíthatósági tanulmánya - helyzetfeltárás

3.1. Somogy-megye

„Somogyország: vadban gazdag erdők, termékeny folyóvölgyek, gondosan művelt szelíd lankák, napsütötte domboldalak.” (I9)

Somogy megye a Dél-Dunántúlon, a Balaton és a Dráva között helyezkedik el. 6036 négyzetkilométernyi területével az ország legnagyobb megyéi közé tartozik: nagysága szerint az ötödik. A népsűrűséget tekintve a legritkábban (55 fő/km²) lakott megyék közé sorolható. Festői szépségű, idilli táj, az ország egyik legdélebben fekvő megyéje. A napsütéses órák száma országos viszonylatban is jelentős, 1800-1900 óra évente. (HORVÁTH-et al., 1998)

Somogy-megye teljes földrajzi területére dombok és völgyek, erdők és ligetek jellemzőek. Földrajzilag kevésbé tagolt, egységes domborzatú. A Duna vízgyűjtő területéhez tartozik, a Duna és Dráva között terül el és több kisebb folyó is keresztülszeli. Északi részén található Közép-Európa legnagyobb édesvízü tava, a Balaton. A megye növény- és állatvilága rendkívül sokszínű, számos védett növény és állatfaj található itt. A tájvédelmi körzetek biztosítják a flóra és fauna fenntarthatóságát, védelmét.

Somogy-megye természeti és éghajlati adottságai miatt a mezőgazdaságnak nagy szerepe van. Szántók, mezők és mezőgazdasági területek tarkítják a tájat. A termőföld kiválósága és a napsütötte domboldalak lehetővé teszik, hogy a legtöbb hazai növényfajtát megtermeljék. A megye tájegységeit igen szeparált termelékenység jellemzi, egyes részei kitűnően alkalmasak mezőgazdasági termelésre, mások azonban halmozottan hátrányosak. A megye lakosságának jelentős része kizárólag a mezőgazdaságból él.

Településszerkezeti szempontból a térség aprófalvas, több, mint 100 kistelepülés, falu alkotja, melyek mind társadalmi, mind pedig gazdasági szempontból elmaradottak, hátrányosak és támogatásra szorulnak, a Nemzeti Fejlesztési Alap ezért támogatásban részesíti őket.

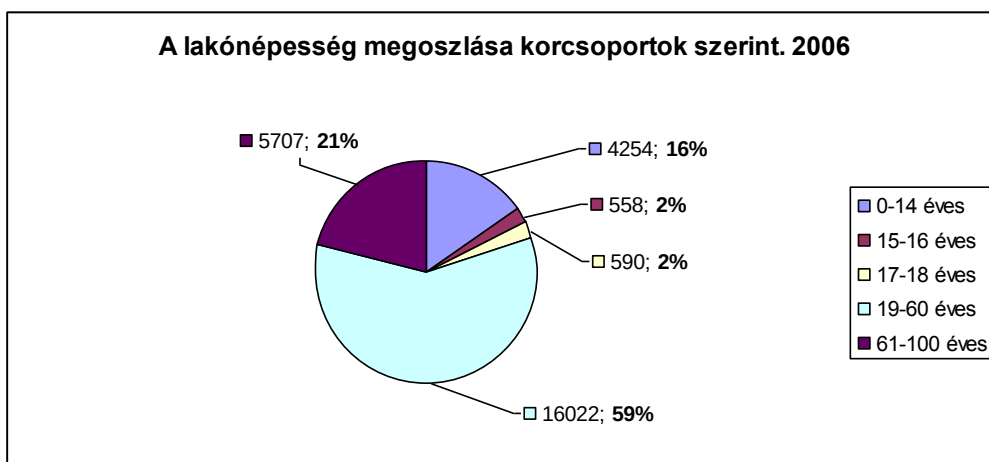
3.2. Marcali kistérség

3.2.1. Természeti adottságok

Somogy-megye egyik kisebb területi egysége a Marcali kistérség, amely „Belső- Somogy homokvidékén helyezkedik el. Geomorfológiai körzetei: Marcali-hát, Kis-Balaton és Dráva völgy közötti homokfelszín, Nagyberek és Dráva völgy közötti homokterület. A mérsékelt meleg, mérsékelt nedves éghajlatú kistáj területének 90%-át agyag bemosódásos barna erdőtalaj borítja, amely a mezőgazdasági tevékenység alapjául szolgál” (FALUVÉGI, 2004). A tájkép igazán romantikus: dombok, völgyek és erdők tarkítják, a tájvédelmi körzetek pedig lehetővé teszik az élővilág természetes életterének megőrzését.

3.2.2. Demográfia

Marcali kistérségre, ahogy az egész megyére is az elöregedés, a munkahelyek hiánya, a természetes fogyás és a migráció jellemző. A lakosság jelentős része falvakban, kistelepüléseken él, a legtöbb falu mindössze 500-1000 fős. Az aktív keresők megoszlása: a mezőgazdaságban dolgozók aránya 30,3%, az iparban foglalkoztattak aránya 26,9%, a szolgáltató szektorban dolgozók aránya 42,8% (MARCALI KISTÉRSÉGI TÁRSULÁS, 2005). Ez a megoszlás a marcali kistérség településein változó, a falvakban többnyire a mezőgazdaságban, a kistérség centrumában, az iparban és a szolgáltató szférában dolgoznak többségben. A térséget munkával ellátó központ Marcali, itt a lakosság társadalmi helyzet és életkor szempontjából is összetettebb. Jelentős az ingázók aránya, akik a falvakból Marcaliba utaznak minden nap a munkájuk végett. A térség erősen elmaradott, folyamatos, átfogó fejlesztésre szorul, mindezek ellenére szerencsés helyzetben is van, ugyanis északról és nyugatról felzárkózó kistérségek határolják, így a gazdasági leszakadást gátolják.

1. ábra: Somogy-megye korcsoport szerinti eloszlása, Forrás: www.ddrkh.hu

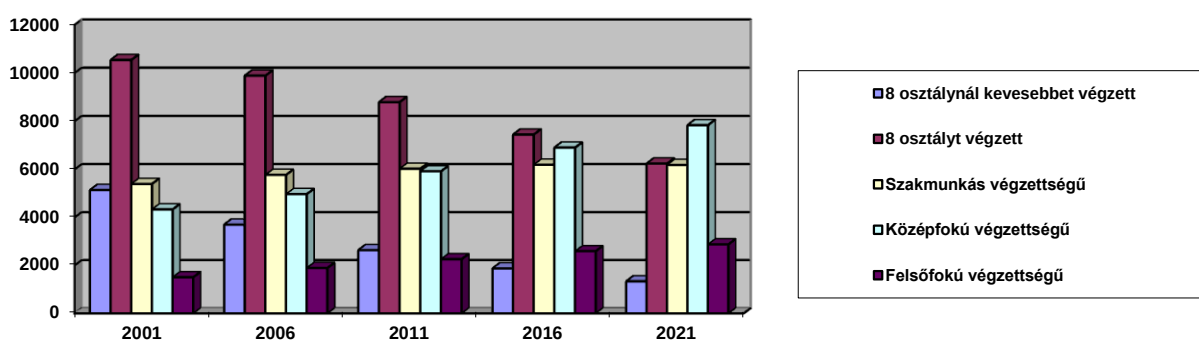
Az 1. ábra Somogy-megye korcsoport szerinti elosztását mutatja. A lakosság több, mint fele 19-60 év közötti, viszont a munkahelyek hiánya megnehezíti a megélhetésüket. A fiatalok száma változó (a teljes lakosság 4-5%-a) és sokan a 18. életévüket betöltve elmennek a lakóhelyükről tanulni, illetve dolgozni a nagyvárosokba. A megye lakosságának iskolai végzettség szerinti eloszlását az 1. táblázat és a 2. ábra mutatja. Kevés gyermek születik (16%-a lakosságnak), és a falvakra az elvándorláson kívül a természetes fogyás is jellemző. Az idősek aránya viszonylag magas, 21%.

A munkanélküliség elsősorban azokat a falvakat érinti, amelyekben kevés a munkalehetőség vagy egyáltalán nincs és a közlekedési viszonyok is rosszak (például: zsákfalvak, Marcali vonzáskörzetéből kieső települések), illetve ahol magas a roma lakosság száma. A kistérség elsődleges munkaforrása az 1990-es években a mezőgazdaság volt, a termelők azonban nem bírták tartani a versenyt a konkurenciával, így a mezőgazdaságban dolgozók száma csökkenni kezdett, munkahelyek szűntek meg. A Balaton közelsége és annak turizmusa viszont Marcali kistérségnek is kínál lehetőségeket. Ez azonban újabb problémákat vet fel, ugyanis a Balaton munkaerőfelvevő piaca a mezőgazdaságban dolgozók számának csökkenését eredményezi. A folyamat vége pedig az, hogy egyre kevesebben fognak mezőgazdasági munkát végezni, ugyanis az már nem lesz olyan jövedelmező.

Befejezett legmagasabb végzettség	2001	2006	2011	2016	2021
8 osztálynál kevesebbet végzett (fő)	5140	3700	2637	1874	1337
8 osztályt végzett (fő)	10540	9890	8791	7447	6242
Szakmunkás végzettségű (fő)	5394	5772	6026	6193	6185
Középfokú végzettségű (fő)	4333	4970	5919	6905	7836
Felsőfokú végzettségű (fő)	1507	1893	2257	2591	2874

1. táblázat Somogy-megye lakosságának eloszlása, iskolai végzettség szerint, Forrás:

www.ddrkh.hu

2. ábra: Somogy-megye lakosságának eloszlása, iskolai végzettség szerint, Forrás:

www.ddrkh.hu

A humán erőforrás állapota a kistérségben azt mutatja, hogy a kedvezőtlen körülmények következtében az eddig stagnáló gazdasági helyzet tovább romlik majd, a szociális ellátottság és a munkalehetőségek hiánya is ezt vetíti előre. A térségnek meg kell találnia a kiutat a stagnáló helyzetből, ehhez azonban olyan átfogó struktúra-átalakító programra van szükség, amely elősegíthetné a fejlődést.

3.2.3. Turizmus

A turizmus, mint más térség esetében is, itt is kitörési pontként szolgálhat. Az viszont valószínű, hogy átfogó struktúra-átalakító programok nélkül a turizmus sem képes csodákra. A lakosság jelentős részének a szociális helyzete kedvezőtlen (alacsony iskolai végzettség, sok regisztrált álláskereső, feketemunka stb.), először ezekre kell a térségben megoldást találni. A turizmus multiplikátor hatása azonban közismert. Ha fejlődik a térség idegenforgalma, akkor az kihatással van az ott élő lakosság életkörülményeire is.

Munkahelyet teremt, megélhetést ad az embereknek. Jelenleg a Balaton jelentős turistaforgalmat bonyolít le minden évben. A térségbe látogatók többsége is mindössze idetévedt balatoni turista és csak kevesen utaznak pusztán azzal a céllal, hogy Marcali kistérség turisztikai kínálatával megismerkedjenek. Ez azonban a marketing és a turisztikai termékpoétika hiányát jelenti. Elsősorban ez az a terület, amire oda kell figyelni, másodsorban pedig a meglévő kínálat bővítését és új programok kialakítását kell szorgalmazni.

A térség turisztikai koncepciója a gyógyvíz. Jónéhány település, közöttük Marcali is rendkívül gazdag természetes gyógyforrásokban. Magyarország átfogó turisztikai koncepciója pedig a gyógyturizmus és termálvíz fejlesztése (2011 az egészségturizmus éve volt, amihez kétségkívül szorosan kötődik a gyógyturizmus és a termálvíz). Gyógyturisztikai szolgáltatást célzó fejlesztések és beruházások vannak tervben, amelyek bővítenék a gyógyturisztikai kínálatot (pl.: gyógyszálloda és gyógyfürdő építése Marcaliban).

A falusi turizmus fejlesztése ugyancsak járható út a kistérség szempontjából. Az azonban belátható, hogy a minden falu nem képes megélni kizárólag a turizmusból, ez a legjobb adottságokkal rendelkező (természeti, humán erőforrás és infrastrukturális) falvakban valósítható meg elsősorban. Ehhez azonban szükség van szolgáltatások bővítésre. A kínálatot az igényeknek megfelelően kell kialakítani és mindezt európai színvonalon.

Korábban a térségben jól szervezetten működött a vadászturizmus. A Gyótai Vadásztársaságnál lőtték az 1970-es években gímszarvasból a világrekordot – a vadászturizmus jelentős bevétel volt valaha, e tevékenységet ismét fel lehetne lendíteni (I10). Somogy megye vonzereje leginkább a természetben rejlik. Számos védett növény és állatfaj található itt, igazán vadregényes környezetben. A Boronka-melléki természetvédelmi terület a megye nyugati részén fekszik, Somogyfajsztól nem messze. A természetvédelmi területen számos olyan virág- és fafajta él, amely szigorúan védett. Jelentős mennyiségű gyepvasérc is fellelhető itt. A középkorban is ezzel a vasércel dolgoztak, így az iparrégészek számára is jelentős ez a vidék.

A térség kulturális is ipartörténeti jelentősége vitathatatlan. A középkori magyar vaskohászat részben itt zajlott Somogyban. A régészeti feltárások bizonyítják, hogy középkori elődeink az itt gyűjtött gyepvasércekkal dolgoztak. A Somogyfajszon található Őskohó múzeum pedig ennek az elfeledett mesterségnek a relikviája. A vaskultúra azonban számos lehetőséget rejt még magában. A kultúrára, akár a gyógy-, vadász-, vagy falusi turizmusra van igény, hiszen értéket közvetít. Somogyfajszon létre lehetne hozni egy középkori skanzent (akár külföldi mintára is lehetne), amely a középkori vaskultúra köré szerveződne. Ehhez azonban szükség van egy Somogyfajszra koncentráló állapot- és igényfelmérésre.

3.3. Somogyfajsz

Somogyfajsz Somogy-megyében, azon belül pedig Marcali kistérségben, Marcalitól mindössze 30 km-re található. A települést három oldalról erdők határolják és közvetlenül a Boronka-melléki természetvédelmi terület mellett fekszik.

A faluról az első írásos emlék 1239-ből származik. Feltehetően Fajsz fejedelem alapította, a honfoglalást követően. Régészeti feltárások azonban igazolják, hogy már az Árpád-korban folytattak itt vaskohászatot. A középkorban a település, funkcióját tekintve a térség vaselőállító és ellátó államása volt. Később, mikor a gyepvasérc kohósítását abbahagyták és más technikai eljárást használtak a vasgyártáshoz, a település ezt az ipari, ellátó funkcióját elvesztette és a falu mezőgazdasági termelésből tartotta fenn magát. A korabeli vasipar régészeti leleteit és a feltárt kohótelepeket a Somogyfajszai Őskohómúzeum őrzi.

Somogyfajsz napjainkban egy többnyire mezőgazdaságból élő, kevés munkalehetőséggel kecsegtető falu. A Marcali kistérség demográfiai és gazdasági jellemzői igazak itt is. A falu lakóinak száma mindössze 542 fő, ennek eloszlását a 2. táblázat mutatja. A természetes fogyás és a migráció magas, kevés gyermek születik és sok időst kell ellátni. A munkahiány miatt sokan máshol keresik a megélhetésüket, többen ingáznak naponta Marcaliba is.

0-14 éves			15-16 éves			17-18 éves			19-60 éves			61-100 éves		
férfi	nő	összes	férfi	nő	összes	férfi	nő	összes	férfi	nő	összes	férfi	nő	összes
61	55	116	7	5	12	6	4	10	152	120	272	50	63	113

2. táblázat: Somogyfajsz lakosságának kor szerinti eloszlása (össze: 542 fő) (I11)

„A falu utolsó birtokosa, a Kund család volt. 1872-ben épített eklektikus stílusú kastélyuk építészeti műemlék. A kastélyt több mint 14 hektáros park veszi körül, évszázados fákkal” (I12).

Az Őskohó múzeumot és a kastélyt minden évben sok turista látogatja meg, akik többnyire a Balaton közelsége miatt utaznak ide. Az Őskohó múzeum területén tartott táborok miatt már többen felfigyeltek a múzeum és a vaskohászat jelentőségére és az itt tartott táborokba is évről-évre egyre többen látogatnak.

A falu gazdasági és turisztikai életét még inkább fel lehetne élénkíteni egy helyi vaskohászatot bemutató skanzen kialakításával. A tapasztalat és a látogatók száma is azt

mutatja, hogy erre a turisztikai termékre van igény, mindössze jó marketing-tervre és megfelelő, kreatív ötletekre van szükség.

Somogyfajsz település és Marcali kistérség általam elkészített SWOT analízise segíthet a falu helyzetfeltárásában.

4. SWOT-ANALÍZIS

A SWOT-analízis a helyzetfeltáró tanulmány tartalmi követelmények szerint felépített szerkezetén belül a helyzetértékelést összekapcsolja a célok és prioritások rendszerével. Emellett súlyozza a helyzetelemzés megállapításait, így egy adott település – jelen esetben Somogyfajsz, Marcali kistérség– leírásához komplex és összefoglalt vizsgálati szintézisként is szolgál. A SWOT analízis saját szellemi termékem, a helyzetfeltárás során nyert adatokból készítettem.

ERŐSSÉGEK

- többnyire érintetlen természeti környezet, ritka növény és állatvilággal
- előnyös földrajzi fekvés (Balatontól északról, a Dráva délről határolja)
- változatos tájegységek és eltérő hagyományok találkozásának helyszíne
- a Balaton üdülőkörzet ismertsége és látogatottsága
- néphagyományok, kulturális értékek
- nagy kiterjedésű védett természeti területek (Boronka-melléki természetvédelmi terület)
- vonzó természeti adottságok, tájképi látványértékek
- kulturális örökségvédelmi területek és épített környezeti emlékek sokszínűsége (Őskohó múzeum, Kund Kastély, templom, lakóházak)
- többnyire kedvező környezeti állapot
- jó mezőgazdasági adottságok
- javuló infrastrukturális alapellátottság
- fejlett funkciókkal rendelkező külső vonzásközpontok közelsége (Balaton közelsége, Marcali, Pécs, Kaposvár)
- az M7-es autópálya közelsége
- hagyományokon alapuló gazdálkodás jelenléte
- a gazdaság fokozódó kapcsolódása Marcalihoz
- turisztikai lehetőségek széles tárháza (vadászturizmus, jó minőségű borok, többnyire érintetlen természeti környezet, falusi turizmusra való lehetőségek, termálvíz, kulturális értékek)
- megújulási törekvések települési és térségi összefogásban
- vidéki letelepedés vonzóvá válása
- szülőföldhöz való tartozás, identitás erősödése

GYENGESÉGEK

- a kistérség fekvése térkapcsolatok szempontjából megosztó
- egyes kistérségek eltérő fejlettségi szintje és fejlesztési érdekei
- a térség marketing imázsának hiánya
- nem kellő társadalmi igényesség a természeti és művi környezettel szemben
- nagy eltérés a környezeti adottságok és a társadalmi cselekvésszint között
- belső kapcsolatok hiányosságai (települési összekötő utak, tömegközlekedés)
- elöregedő társadalom, természetes fogyás
- a település kedvezőtlen gazdasági mutatói
- külföldi tőkebefektetések alacsony részaránya, belső tőkehiány
- vállalkozások tőkehiánya
- kis- és középvállalkozások térségi súlyának elégtelensége
- foglalkoztatási lehetőségek szűkössége
- diplomás fiatalok elvándorlása
- magas munkanélküliség és öregségi mutató
- alacsony jövedelmi színvonal
- a települési infrastruktúra kiépítettségének hiánya
- keletkező szennyvizek elégtelen tisztítási aránya
- hulladékgazdálkodás nem megfelelő színvonala
- nem kellőképpen kiépített idegenforgalmi infrastruktúra
- intézményrendszer felkészületlensége a problémák kezelésére
- alacsony általános és speciális képzési szint
- kiépítetlen kistérségi szervező-információs háttér

LEHETŐSÉGEK

- a Balaton idegenforgalmához való kapcsolódás, az idegenforgalomban való aktív részvétel
- pályázati lehetőségek bővülése
- pályázati aktivitás és hatékonyság növekedése
- támogatási rendszerek jobb kihasználása
- táji adottságokhoz igazodó gazdasági technológiák elterjedése
- természetközeli turizmus iránti igények növekedése
- turisztikai szezon térbeli és időbeli meghosszabbodása
- térségi együttműködés növekedése

- vállalkozói övezetben, mezőgazdaságban bővíthető foglalkoztatási lehetőség
- országos úthálózat bővülése, fejlődése
- szelektív hulladékgyűjtés, térségi hulladékgazdálkodás megoldása
- megújuló energiaforrások hasznosításának támogatása
- gyógy turizmus fejlesztése,
- vadászturizmus presztízsének és népszerűségének visszaállítása
- kerékpárútvonalak kiépítése
- a középkori vasiparhoz kapcsolódó turisztikai szolgáltatások bővülése

VESZÉLYEK

- kiszámíthatatlan gazdasági környezet
- infrastrukturális nagyberuházások elhúzódása
- tőkehiány állandósulása
- perifériális helyzet erősödése
- csökkenő pályázati lehetőségek, költségvetési források
- hulladékok kedvezőtlen mértékű növekedése
- szennyvízelvezetés és tisztítás megoldásának időbeni elhúzódása, elmaradása
- talaj- és vízminőség romlása
- személygépkocsik számának növekedése, települések átmenő forgalmának növekedése
- környezetvédelmi beruházások elmaradása
- időjárási szélsőségek gyakori előfordulása, nem várt események bekövetkezése
- ágazati és térségi érdekek közötti feszültségek fennmaradása
- munkahelyteremtő beruházások elmaradása
- városi agglomerációk elszívó hatása
- egészségügyi és oktatási szektor működőképességének romlása
- fizetőképes kereslet alacsony szintje
- belföldi turizmus visszaesése
- a lakkosság folytatódó elöregedése és csökkenése
- oktatási színvonal csökkenése
- a kistelepülések intézményrendszerének a romlása

4.1. SWOT-analízis, következtetések

Marcali kistérség és Somogyfajsz település helyzetét elemezve látható, hogy a gazdaság versenyképessége és a népesség csökkenése jelentik a legnagyobb problémát. Előbbire megoldást kínálhat a turizmus élénkítése, a munkahelyteremtő programok és a pályázati lehetőségek megragadása, illetve az EU-s források jó menedzselése. Az Unió széles lehetőséget nyújthat a kistérségek és a települések számára, ha azok jól átgondolt fejlesztési és megvalósíthatósági programokkal állnak elő. Problémát jelenthet azonban a népesség fokozott csökkenése, a migrációs folyamatok és a természetes fogyás miatt. A támogatások jelentős részénél ugyanis megvizsgálják a kistérség és a települések szociális helyzetét. Ha egy kistérség népességszámát tekintve túl kicsi, a gazdaságfejlesztési támogatás mértéke is ehhez viszonyul. A térség és a település számára a legfontosabb célkitűzés elsősorban a gazdasági összefogás lehetne területi szinten. Ez jelenthet megyei vagy regionális szintű összefogást, a lényeg a támogatások lehívása, amelyet magasabb szinten könnyebb elérni.

A térség településeinek önálló fejlesztési programokat kell kialakítaniuk, mindezt úgy, hogy a kistérség, valamint a település arculatába is megfelelően illeszkedjen. A településeknek meg kell határozniuk azokat a jövőbeli stratégiai lépéseket, amelyek hozzájárulnak a munkalehetőségek, a szociális helyzet, a turizmus és az infrastrukturális ellátottság helyzetének a javulásához. A meglévő erőforrásokat kihasználva kell a települések jövőképét kialakítani. Az önkormányzatok, a helyi vállalkozások és az oktatási és szociális intézmények összefogásával fejlődésnek indulhat a térség.

A meglévő erőforrások ésszerű kihasználása kulcsfontosságú tényező a helyi stratégiai programok kialakításánál. Somogyfajszon a természeti és a már meglévő kulturális értékekre, a turizmusra és a mezőgazdasági fejlesztésre kell koncentrálni. Meg kell vizsgálni, hogy melyek azok a gazdasági lépések, amelyekkel a falu gazdasága fejlődésnek indulhat. A turizmus – mind a falusi, mind pedig a kulturális turizmus – remek kitörési pontként szolgálhat a település szempontjából, a mezőgazdasági ágazat és a helyi termelés úgyszintén. Esetünkben azonban elsősorban a turizmus fejlesztésével kell foglalkoznunk. Megfelelő turizmus-fejlesztési koncepció kidolgozása lenne a cél, amelyben súlyozottan szerepel a falu vaskultúrában betöltött szerepe. Helyi szinten az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek képesek megfelelő anyagi és szakmai támogatást nyújtani.

A vaskultúra ipartörténelmi szempontból kiemelkedő jelentőségű a faluban, az erre alapozott turisztikai szolgáltatások pedig élénkítenék a gazdaságot nem csak helyi, hanem kistérségi szinten is. A legfontosabb dolog az egyediség és minőség hangsúlyozása. Ipartörténeti

szempontból a falu remek helyzetben van, ez lehetővé teszi, hogy egyediséget vigyen a térség a turizmusába. A már meglévő Óskohó múzeum mellett egy, a középkori magyar vasgyártást felelevenítő skanzen képes lenne ezt az egyediséget kiemelni és megtartani.

5. Interjú „Kommern” igazgatójával

A dolgozat kutatási részét egy német szabadtéri múzeum („Kommern”) igazgatójával készített interjú és az abból levont következtetések képezik. A beszélgetés során megfelelő képet kaptam a Skanzenekkel kapcsolatos legfontosabb dolgokról, így a dolgozat utolsó részében a meglévő saját ötletek és az újonnan szerzett ismeretek alapján vázolom fel a kigondolt Somogyfajszai szabadtéri múzeum tervezetét.

Az interjú három részből áll. Az első harmadban „Kommern”-ről kérdezek, a következőben magáról a középkori vasgyártás hasznosíthatóságáról a skanzenek világában, az utolsó részben pedig az igazgató saját véleményére, tanácsára voltam kíváncsi.

Az interjú 2012.09.07-én a németországi „Kommern” szabadtéri múzeumban jött létre, az intézmény igazgatójával Dr. Josef Mangold-dal.

5.1. Kommern Freilichtmuseum – Interjú Dr. Josef Mangold-dal

Mi volt az elsődleges cél, mikor megalapították a múzeumot?

Was war das Hauptziel, als sie „Kommern” gegründet haben?

Az elsődleges cél a történelmi épületek és azok állapotának megőrzése volt. Ez elsősorban a tradicionális, tájegységekre jellemző épületeket és a hozzájuk tartozó egyéb objektumokat jelenti. „Kommern”-t 1958-ban alapítottuk, így Németország második legrégebbi szabadtéri múzeuma és egyben a második legnagyobb területtel rendelkező is.

A második világháborúban a hagyományos épületek nagy része megsérült vagy teljesen megsemmisült Németországban. Ekkor gondolkodunk el azon, hogy ezeket a tájegységre jellemző hagyományos épületeket és az azokra jellemző építési kultúrát meg kell őrizni. A követendő példa számunkra egy Skandináv szabadtéri múzeum volt, ahol egyedülálló módon és először gyűjtötték össze és építették meg a tradicionális, kulturális jelentőségű épületeket. Számunkra azonban nem csak az volt elsődleges, hogy az épületeket és azok korabeli állapotát bemutatassuk, hanem hogy működés közben, hagyományos funkciókkal együtt láttassuk, pl.: épületkehez tartozó egyéb gazdasági épületek, istálló, csűr. Emellett megmutatjuk, hogyan éltek és dolgoztak ebben az időben itt az emberek.

Fontos volt számunkra, hogy mindent hitelesen prezentáljunk. „Kommern”-ben három különálló kis falut alakítottunk ki, amelyek különböző tájegységek építészeti stílusát és az ottani életmódot mutatják be. Nagyon fontos volt számunkra, hogy minden épület az eredeti,

korabeli állapotot tükrözzék. Több interjút készítettünk olyan lakosokkal, akik hasonló házakban éltek és dolgoztak, ezek és a korabeli dokumentumok alapján alakítottuk ki az épületek belső berendezését és a házakra jellemző egyedi stílust. A legrégebbi épületünk 1467-ből a legújabb pedig 1980-ból van, tehát „Kommern” közel 500 év építészeti stílusát fedi le.

Mi az, amiben különbözik „Kommern” a többi szabadtéri múzeumtól?

In welchen Punkten unterscheiden sich Kommern von den anderen Freilichtmuseen?

Ez egy kiugróan nagy területen fekvő szabadtéri múzeum, közel 100ha alapterülettel, ezáltal képesek vagyunk több tájegység építészeti stílusát részletesen bemutatni. Ebből a szempontból „Kommern” egyedüli a többi a szabadtéri múzeummal szemben. A legtöbb múzeum ugyanis csak egy viszonylag kicsi, de egységes bemutatótérrel rendelkezik. Ezzel szemben „Kommern” ezen a hatalmas területen erdőkkel, mezőkkel, mezőgazdasági területekkel, gyümölcsösökkel és háziállatokkal mutatja be a korabeli életet. Ez a természetközelség adja elsősorban a múzeumunk egyediségét.

Másrészt összesen 48 olyan dolgozót alkalmazunk, akik a termelésében, a mezőgazdaságban és az állattartásban vesznek részt. Nagyon fontos dolog, hogy saját magunk állítunk elő élelmiszereket, így a látogatók testközelből figyelhetik meg, hogy működik/működött a korabeli gazdaság.

A gazdaságunk minden évben megtermeli a szükséges javakat. Ez a gazdálkodás teszi lehetővé, hogy a múzeum javarészt, élelmiszerek szempontjából önellátó legyen. Az állatok gondozása és az éves mezőgazdasági munka az itt dolgozók számára egész évben megélhetést biztosít. Ezen felül remekül illeszkedik „Kommern” imázsába ez az élő, gazdálkodó funkció. Nagyon fontos továbbá, hogy mi nem az ipari jellegét hangsúlyozzuk a kornak, az ipari mindössze statikus kiállításokban jelenik meg. Ezek bemutatása nem a mi feladatunk, erre ott vannak a különböző ipari, archeológiai múzeumok, skanzenek Németországban. Mi mindenesetben az eredeti épületekkel, az eredeti alapanyagokkal építettük meg a skanzent, így ebből a szempontból is egyedülálló a többi múzeum között.

A középkori vasgyártás fejlődését külön archeometallurgiai szabadtéri múzeum mutatja be Overath-ban. Németország ezen területe rendkívül gazdag archeometallurgiai leletekben, Overath-ban nem csak ezeket gyűjtötték össze, hanem maguk is rekonstruálták a középkori technológiát. Kohókat és faszénégető boksákat építettek, a programokat pedig számos kohászati rendezvénnyel színesítették, amelyeken elsősorban a vaselőállítás a cél.

Állami támogatás révén, vagy önálló forrásból valósították meg beruházásaikat?

Wie finanzieren Sie sich? Haben Sie Private Sponsoren?

Mi a helyi, regionális forrásból tartjuk fent magunkat. A szervezet, amely biztosítja nekünk az állami forrást a *Landschaftsverband Rheinland (LVR)* regionális szervezet. Ez azt jelenti, hogy mindenféle berendezésre, felszerelésre és a működéshez elengedhetetlen támogatást ők adják. Ide sorolható például a mozgássérülteknek kialakított mosdó, a parkolók és a legtöbb infrastrukturális berendezés. A régióban a támogatás többfelé oszlik, még a múzeumok között is. Minden intézmény különböző mértékű támogatásban részesül, az elsődleges szempont az intézmény funkciója. A kulturális múzeumok, a szabadtéri múzeumok (mint a mienk, illetve, ami Bonn-ban is található), az emlékhelyek különböző mértékű költségvetéssel dolgoznak és működnek, ezért eltérő mértékű támogatást is kapnak.

Van néhány privát szponzorunk és próbálunk megragadni minden ilyen jellegű támogatást. Ez jelenthet különböző felajánlásokat a múzeumunk számára pl.: reklámok közzlése a helyi lapokban ingyenesen, korabeli berendezések felajánlása, stb..

Mennyi időre volt szükség, hogy a múzeum nyereséges és ismert legyen?

Wie viel Jahre hat es gebraucht, bis ihr Freilichtmuseum profitable wurde?

A mi múzeumunk nem nyereséges, egyik szabadtéri múzeum sem az. Támogatás, és állami hozzájárulás nélkül nem is tudnánk működni. Nagyon fontos, hogy együttműködünk más szabadtéri múzeumokkal. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy a forrásainkat ésszerűen és hatékonyan használjuk fel. Ha például alapanyagra van szükség felújításhoz, vagy építéshez, először a partner múzeumokat kérdezzük meg és csak ezután fordulunk állami támogatáshoz. A múzeumok közötti partnerkapcsolat ebből a szempontból kiváló.

Sajnos nem engedhetjük magunknak, hogy mindent, amit kigondolunk meg is valósítsunk. A rendezvények megszervezése és az extra kiadások mindig nagy munka elé állítanak bennünket. Ezért próbálunk minden lehetőséget megragadni, hogy a lehető legkevesebb forrásból kelljen gazdálkodnunk.

Milyen marketing eszközökkel dolgoztak a megnyitás előtt és azt követően?

Welche Marketingstrategie (haben sie vor-und nach der Öffnung verwendet) verfolgen Sie?

Teljesen különbözőekkel. Egy egész éves programsorozatot állítunk össze minden évben és megjelentetjük a média legtöbb területén. Számunkra az a fontos, hogy a programjainkat megtalálja a megfelelő célközönség, ezért olyan helyeken hirdetjük őket, ahol a kiválasztott csoport tagjai nagyszámban megtalálhatóak. A legtöbb rendezvényünket gyerekek számára, oktatási jelleggel alakítunk ki. A legkézenfekvőbb csatorna ezért a rádió, az internet és a TV. Több pedagógiai intézménnyel is kapcsolatban állunk, így ők gyorsan és első kézből értesülhetnek a múzeumokban megrendezett programokról.

Mi nem használunk hatalmas, az egész régióra kiterjedő plakáthirdetéseket, ez itt nem működne. A legfontosabb, hogy akikhez kell, azokhoz eljusson az információ. Több újsággal és szakmai lappal dolgozunk együtt, reklámjaink és programjaink nagy részét így ott is meg tudjuk jelentetni.

Ami nagyon fontos számunkra, az a múzeumpedagógiai programunk. 64 különböző programot kínálunk iskolások számára, akik játékos formában sajátíthatják el a korabeli mesterségeket. A múzeumpedagógiai program kétségkívül színesíti „Kommern” kínálatát. Nagyon korán felvettük a kapcsolatot a különböző oktatási intézményekkel, iskolákkal. Minden évben számos csoport tölt el itt néhány napot, esetleg hetet, hogy a pedagógiai programjainkon részt vegyenek. Van egy külön épületünk, ahol a diákokat megszállhatnak, így nem kell minden nap visszajönniük, hanem az egész hetet a múzeum területén tölthetik.

A gyerekek közel 100 ha-os területen és összesen 65 tradicionális, tájegységekre jellemző épületek között ismerhetik meg az elmúlt 500 év hagyományait, mesterségeit. Oktató jellegű programjaink, mint előadások, versenyek, különböző oktatási projektek és az erdő-természetpedagógiai programok nem csak gyerek, hanem fiatalok vagy akár felnőttek számára is érdekes lehet. A természetkedvelők is számos hasznos program közül választhatnak. Múzeumunk egész évben várja a vendégeket.

Mekkora az igény a múzeum területén megrendezett programokra?

Gibt es Fremdveranstalter, die in „Kommern” veranstaltet sind und was sind die Qualitätsmaßstäbe?

A minőségi mérce a rendezvényekkel szemben nagyon magas. Számunkra a konkurenciát a Bonn-ban található szabadtéri múzeum jelenti. Számos minőségi kritériumot állítunk fel, hogy kizárólag a legjobb programok kerülhessenek megrendezésre nálunk. Évi 200000 látogatónk van, ez regionális szinten is kiemelkedő. A rendezvények túlnyomó részét egyénileg

szervezzük, így mindig ugyanazzal a minőségi mércével tudunk dolgozni, a már meglévő tapasztalatok alapján. Az idegen rendezvények jelenléte a múzeumunkban elenyésző. Ennek több oka is van, egyrészt nem tudhatjuk, hogy milyen magas minőséggel dolgoznak, másrészt pedig pénzbe is kerül. A pénzügyi keretünk azonban be van korlátozva, így ahol tudunk, próbáljuk a kiadásainkat csökkenteni. Összesen öt nagyobb rendezvény sorozat van, amelyet egyénileg szervezünk minden évben. Ezek történelmi vásárok, számos mesterség képviselőivel, akik az áruikat kínálják a látogatóknak. A rendezvényeket úgy alakítjuk ki, hogy illeszkedjen a múzeum imázsába, ezért kizárólag hiteles, a hagyományt és a kultúrát ápoló mesterségeket jelentetünk meg.

A rendezvények szempontjából két kiemelkedő konkurenciánk van, az egyik egy 14. századi vár, ahol számos középkori rendezvényt, várjátékokat, tornákat, vásárokat szerveznek, illetve PhantasiaLand, amely a fiatal korosztály körében népszerű. Ezért mi olyan programokat szervezünk, amelyek egyediséggel jelennek meg a régióban. A látogatottság fontos, ezért minden korcsoport számára érdekessé kell tennünk a programjainkat. A konkurenciával szemben mi alacsonyabb árakkal dolgozunk, a belépőink közel ötöd annyiba kerülnek, mint a konkurens múzeumoké. Akik hozzánk látogatnak, legtöbbször nemcsak kizárólag a rendezvényeinken vesznek részt, hanem, ha már itt vannak, körbejárják a múzeumot, lovagolnak, részt vesznek egyéb programokon is. A rendezvényeink elsősorban "Kommern" népszerűsítéséhez járulnak hozzá.

Lenne-e igény a múzeum részéről a középkori vasipart (vaskohászat, faszénégetés, kovácsolás, stb.) bemutató programok lebonyolítására? (próbaolvasztások, kohászati versenyek, előadások a témában, szimpózium)

Gibt es Anspruch von dem Museum die frühmittelalterliche Eisenindustrie vorzustellen? (Metallurgie, Kohlenmaier zu bauen, schmieden und auch Versuchschmelze, Verführungen in diesem Thema, Symposium, Schmied-Wettbewerbe usw.)

Konkréten archemetallurgiai folyamatok bemutatására nincs, ugyanakkor mi is építettünk a múltban faszénégető boksákat. Ez a múzeum képébe remekül illeszkedett, azonban a *Landschaftsverband Rheinland (LVR)* regionális szervezet ezek megvalósítását nem támogatta. Egy faszénégető boksa prezentálása rendkívül drága és sok körültekintést igényel. A faszénnyerés egy hosszú, több napon át tartó munkafolyamat, amely személyi odafigyelés mellett végezhető csak. Így nem csak az alapanyagot, hanem a munkaidőköltséget is meg kell fizetni. A faszénégetés egy lenyűgöző látványosság, amely számos látogatót csalogat, hiszen

minden munkafázis egyedi attrakció. A boksaépítés, a fa faszénné égése, illetve a boksa kibontása minden érdeklődő számára igen nagy élmény. De ebben az évben mi ezt nem mutatjuk be, részben finanszális problémák miatt, részben pedig mert másfajta attrakciókra koncentrálnunk. Az Eifel-Gebiet régió, ahova mi is tartozunk azonban nagy kohászati térség volt az elmúlt évszázadokban, a vasgyártás jelentősége ezért itt vitathatatlan. Számos kohó, bucakemence és boksa maradványait tártak fel a régészek, ezért is illeszkedett a múzeum képébe ilyen remekül a faszénégetés prezentálása. A középkori vasgyártással kapcsolatos egyéb munkafolyamatot ennek ellenére a közeljövőben sem tervezünk, ugyanis a mi elsődleges célunk a hagyományos építészeti kultúra és tradíciók bemutatása és nem a kor iparának a prezentálása. Erre ott van a térség két ipari múzeuma, amelyek kifejtetten ezzel foglalkoznak. Owerath-ban még ma is végeznek próbaolvasztásokat, de a metallurgiai folyamatok igen széles spektruma is megjelenik náluk.

Mennyire tartja versenyképesnek a középkori vasipar bemutatását?

Was denken Sie über frühmittelalterliche Eisenindustrie? Ist es konkurrenzfähig gegen den anderen Themen?

Ezt nehéz megmondani, elsősorban ez ugyanis a múzeum vagy skanzen irányultságán múlik. Egy bucakemence megépítése és a hozzákapcsolódó egyéb munkafolyamatok bemutatása a publikum számára nagyon érdekes és látványos lehet. Egy ilyen archemetallurgiai prezentáció, azonban számos előkészületet igényel, és ahhoz hogy a laikusok számára is érthető legyen, fontos információs táblák elhelyezése az egyes munkafolyamatokról. Egy másik fontos dolog pedig, hogy a múzeum mérete is jelentősen meghatározza egy ilyen program versenyképességét. Egy kisebb méretű múzeumnál ez akár főattrakció is lehet, még egy nagyobb múzeum számára csak kiegészítő jellegűként hathat. Épp ezért egy nem kifejezetten ezzel a céllal létrejött múzeum esetében ez mindig magas költségekkel járna és nem is biztos, hogy megtérülne. Egy nagyobb szabadtéri múzeum esetében, mint amilyen mi is vagyunk, egy ilyen program hiánya nem veszélyezteti a látogatottság csökkenését vagy kiesését. Kevés olyan érdeklődő van, aki kizárólag azért látogat el egy szabadtéri múzeumba, hogy ott konkrétan egy faszénégető boksát lásson. Ha van egy múzeumban ilyen attrakció, az előny, mert az emberek érdekesnek találják, de ha nincs, akkor sem csökken a látogatottság.

Magyarországon terveznek egy kizárólag vaskohászattal foglalkozó élő-múzeum létrehozását. Mit gondol, lehetne-e együttműködés a nemzetközi szinten a múzeumok között?

Ungarn hat vor, ein Museum zu gründen, wo es ausschließlich frühmittelalterliche Eisenindustrien verwendet werden. Was denken Sie darüber? Ist es möglich, eine internationale Kooperation zwischen den Museen zu halten?

Ha ez nem finansziális jellegű együttműködés, abban az esetben igen. Hogyha pénzbe kerül, akkor viszont ez nehéz kérdés, ugyanis minden szabadtéri múzeum igen szűkös pénzügyi kerettel dolgozik. Információnyújtás, szakmai tapasztalatsere, vagy egyéb nem pénzügyi támogatás azonban minden további nélkül kivitelezhető. Van egy honlap is, ahol a múzeumok közös eszmecsért folytathatnak, vagy épp szakmai jellegű kérdésekben adnak választ egymásnak. Egy szabadtéri múzeumnak a működését önmagának kell biztosítania, ugyanis minden múzeum különböző, nincs két egyforma, így két egyforma működési, fenntartási program sem létezik.

Ön szerint mi az, amitől egy élő múzeum (vagy skanzen) sikeres és elismert lehet? (egyediség, a szolgáltatások színvonala, ár-érték arány, stb.)

Was meinen Sie, was sind die wesentlichen Punkte, mit denen ein Freilichtmuseum berühmt und erfolgreich sein kann?

Minőség és egyediség. Elsősorban ez a két tényező, ami meghatározza egy szabadtéri múzeum színvonalát. Fontos, hogy jól legyen a múzeum prezentálva, nagy hangsúlyt fektetve a látogatóközpontúságra. Úgy gondolom, hogy remek lehetőséget jelentenek a múzeumpedagógiai programok, amelyeknek szintén egyedieknek, valamint magas színvonalúnak kell lenniük. A kiállítások nem szabad, hogy statikus jellegűek legyenek, az érdeklődők számára betekintést kell engedni a munkafolyamatokba, így válhat egy múzeum igazán érdekessé. Ki kell alakítani egy éves programsorozatot, amely egész évben lehetővé teszi, hogy a látogató mindig valamilyen újdonságban részesüljön. El kell érni azt egy látogatónál, hogy a múzeumban jól érezze magát és később úgy gondoljon vissza, hogy ide érdemes még egyszer visszatérnie. Fontos dolog még, hogy minden célcsoport számára érdekesek legyenek a programok és persze maga múzeum is, a gyerekektől kezdve, a felnőtteken át egészen a nyugdíjas, szenior korosztályig. Több különböző szolgáltatást kell kínálni az érdeklődőknek, amelyek még inkább kitolják a látogatások időtartamát. Ezekhez elsősorban ötletekre van szükség, hogy azok tényleg egyediek legyenek a múzeumban, másrészt pedig fontos, hogy felmérjük az igényeket.

Ha valaki élő-múzeumot akar létrehozni, melyek azok a dolgok, amelyekre fokozottan figyelni kell?

Wenn jemand ein Freilichtmuseum gründen möchte, welches sind die wesentlichen Punkten, woran man wirklich achten muss?

Elsősorban a minőségi elvárásokra és a múzeum profiljára kell figyelni. Nagyon fontos, hogy egy múzeum a már kialakított imázsát lehetőségeihez mérten magas szaktudással és minőségi megvalósításokkal végezze. Ezen felül ugyancsak fontos még a múzeum marketingje és megfelelő szervezeti együttműködés más múzeumokkal. Ha valaki egy ilyen projektbe kezd, elsősorban a piacot kell elemeznie és csak aztán kialakítani a saját stratégiai programját. Meg kell ragadni egy olyan egyediséget, amely más múzeumokban nincs olyan mértékben meg, vagy esetleg hiányzik. Legalább 5-10 éves tervben kell gondolkozni, úgy, hogy amit a múzeum kínál, az népszerű legyen és a látogató ne csak egyszer, hanem akár többször is visszatérjen. Ehhez azonban, egy fejlődőképes konstrukcióra van szükség. Ha mindig ugyanazokból az elemekből épül fel egy program, az előbb-utóbb unalmassá válik és nem lesz rá kereslet. Az újdonság és a jó ötletek, ezért remek kiugrásként szolgálhatnak a stagnálásból. Kiállítások, előadások, programok különböző korosztályok számára tovább színesíthetik a kínálatot. A legfontosabb azonban, hogy a piac, a gazdaság és társadalom változásait minden esetben szem előtt kell tartani és követni kell. A megvalósításnál törekedni kell arra, hogy minden egyes tényező a múzeum képébe maradéktalanul illeszkedjen (pl.: népviseletbe öltözött pedagógusok, eredeti alapanyagok, háziállatok stb.). A programok kialakításánál nagyon fontos dolog, hogy a szervezők, és akik a programokat lebonyolítják, folyamatos kapcsolatban legyenek a látogatókkal, bevonják őket, információkkal lássák el őket. Ha az emberek ezeket a programokat személyesen is jó élményként élik meg, később visszajönnek és akár az ismerősöknek is ajánlják. Másrészről elengedhetetlen, hogy legyen a múzeumnak szponzora, egyedül ugyanis rengeteg költséggel jár egy ilyen projekt megvalósítása, ugyanakkor ügyelni kell arra, hogy ez a külső támogató a megvalósításba, a kivitelezésbe, a fenntartásba és a fejlesztésekbe csak részben vagy egyáltalán ne szóljon bele. Sokszor ugyanis az elgondoló ötletei a mérvadóak és különböző érdekeket nehéz összeegyeztetni. Összességében egy szabadtéri múzeumot létrehozni önerővel nagyon nehéz, mind szakmai, mind pedig finansziális támogatás szükséges.

5.1. A beszélgetés összegzése, következtetések

A beszélgetés „Kommern” igazgatójával nagyjából egy óráig tartott, ez alatt számos hasznos, szakmai jellegű információt megtudtam „Kommern”-ről és a többi szabadtéri múzeumról. Az interjú során bármi időközben felmerült kérdésre rendkívül készségesen válaszolt Dr. Josef Mangold, ezzel is kiegészítve az általam összeállított kérdéssort. A magyar és a német fordítás között némi eltérés tapasztalható, ugyanis a kérdéseket szó szerint nem lehetett ugyanúgy lefordítani. A fordításánál a kérdések és a válaszok közötti kohézióra és az érthetőségre törekedtem. Egy olyan interjú kialakítása volt a cél, amelyben elsősorban nem „Kommern”, a németországi szabadtéri múzeum körütekintő ismertetése az elsődleges, hanem a szabadtéri múzeumok világa és az általam választott téma kapcsolata. Nagyon örültem, hogy a beszélgetés pozitív eredménnyel zárult és le lehet vonni azt a következtetést, hogy érdemes itthon egy, a középkori magyar vasgyártást bemutató szabadtéri múzeumot létrehozni. Úgy gondolom, hogy a beszélgetés végigolvasása után ez nem csak egyéni következtetés, hanem bárki számára belátható, hogy megfelelő ötlet, szaktudás és támogatás birtokában egy szabadtéri múzeum megvalósítása kivitelezhető.

Hazánkban kizárólag középkori magyar vasgyártást felelevenítő szabadtéri múzeum még nem létezik. Somogy-megye, azon belül pedig Somogyfajsz számos kedvező természeti és ipartörténeti adottsággal rendelkezik, ahhoz, hogy egy ilyen projektet ott megvalósítsanak. A már meglévő Óskohó múzeum és a jó néhány kohászati tábor, amely ugyancsak a településen volt megrendezve, megfelelő lobbiként szolgálhat egy ilyen projekt kivitelezéséhez. A beszélgetésben elhangzottak alapján a dolgozat következő részében ennek a középkori skanzennek a tervezete és megvalósíthatósága szerepel.

6. A Somogyfajsz Szabadtéri Múzeum

Somogyfajsz ipartörténelmi múltja vitathatatlan, ezért fontos, hogy épp itt valósuljon meg egy középkori vasipart felelevenítő/bemutató szabadtéri múzeum. Az Őskohó múzeum és a természeti környezet pedig remekül illeszkedik ehhez a projekthez. A település demográfiai és gazdasági adatai, mint a helyzetfeltárásból kiderült, kedvezőtlenek a térségben. A magas elvándorlási arány, az öregedési mutatók kedvezőtlen alakulása és a természetes fogys következtében kevés a munkaképes korú lakos, aki aktívban rész vesz a helyi termelésben, gazdaságban. A mezőgazdaságból élő falunak, a többi teleüléssel, a térséggel, megyével, vagy akár a régióval közösen egy struktúra-átalakító programot kellene létrehoznia. Egy gazdaságilag és társadalmilag is kedvező projekt megvalósítása lenne a cél, ahol a meglévő adottságok alapján mérlegelnék a lehetőségeket és így egy hosszútávon fenntartható gazdasági programot alakítanának ki.

A turizmus gazdaságélénkítő szerepe nem elhanyagolható, viszont be kell látni, hogy önmagában a turizmus sem szolgálhat egyedüli kitöréspontként. Közös erővel, a gazdasági ágazatok fellendítésével viszont igen kedvező kép alakulhat ki a térségről és egy fejlődőképes, fenntartható régióvá válhat. A Balaton közelsége biztosíthatná a kiemelkedő vendégforgalmat és megfelelő marketing munkával a térség ismertsége is nőne.

Somogyfajsz településen a szabadtéri múzeum kialakítása épp ezt a kitörést jelenthetné a falunak, hiszen egy versenyképes turisztikai termék a látogatottság bővülését, és ezáltal a helyi gazdaság élénkülését jelentené.

6.1. A szabadtéri múzeum helye, fekvése

Somogyfajsz a Boronka-melléki Tájvédelmi Körzet határán fekszik, a Marcalit Kaposvárral összekötő úton. A közúton jól megközelíthető, nem elszigetelt falu. Vasútállomás azonban legközelebb Osztopán településen található, ahonnan Fonyódra és Kaposvárra közvetlen járat megy. Somogyfajsz egy „U” alakú falu, mindössze egyetlen főúttal és nagyjából 500 fő lakossal.

Magyarországra jellemző, hogy a gazdaságilag elmaradott térségek természeti értékekben bővelkedő területeket rejtenek, így van ez Somogyfajsz esetében is. A Boronka-melléki Tájvédelmi körzet, illetve a Natura 2000 területek, amelyek a település határban húzódnak, egyedülálló természeti értékekkel bírnak. A skanzen kialakítása egy ilyen természeti környezetben valósulhatna meg. Egy tradicionális, vaskultúrával foglalkozó szabadtéri

múzeumnál elengedhetetlen, hogy az a környezetébe megfelelően illeszkedjen, így válhat ugyanis a múzeum igazán hitelessé és meghatározóvá.

A múzeumot a Kund kastélytól mindössze egy-másfél km-re lehetne kialakítani. A területet Somogyfajsz önkormányzatánál és a Somogy Természetvédelmi Szervezettől lehetne igényelni. Elsősorban azonban egy jól kialakított üzleti tervre lenne szükség, amelyben minden konkrétum szerepel a múzeum kivitelezésével kapcsolatban. Sajnos az belátható, hogy önerővel egy ekkora projekt nem megvalósítható, ezért számos támogatóra lenne szükség, akik mind anyagi, mind szakmai jellegű segítséget tudnának nyújtani. Figyelni kell az országos és az Európa Uniós támogatásokat, pályázatokat, amelyekkel részben finanszírozni lehetne a kezdeti beruházásokat. A projektben hangsúlyozni kell, hogy ez nem egyéni, hanem közös érdek, a falu és a térség javát szolgálja. A kivitelezéshez szükséges munkákat a helyi vállalkozások (építő, közmű stb.) el tudják végezni, ez is hozzájárulna a térség gazdaságának élénkítéséhez.

A Kund kastély melletti területek remek természeti adottságokkal rendelkeznek, így a terület átalakítása, a múzeumhoz való formálása nem jelentene különösebb problémát. A természeti értékek megóvása nagyon fontos, ezért nagy átalakításokra nem szabad gondolni. A tervezett hely (amelyet a 3. ábra jelöl) mellett patak csörgedezik és erdő veszi körül, a végében pedig nagy tisztás található, ezek mind hozzájárulnának a hely romantikájához.

3.ábra: A szabadtéri múzeum tervezett helye (műhold- és normálkép)

Mivel a kastélytól nem messze fekszik a múzeum lehetséges helye, így azt gyalog vagy akár közúton könnyen meg lehet közelíteni. Fontos, hogy megfelelő infrastrukturális ellátottság legyen, ügyelni kell, hogy a parkoló és a múzeum közötti távolság ne legyen nagy, viszont nem szabad, hogy a modern kialakítás a korhű múzeumképet elrontsa. A múzeumnak a

természettel kell összhangba lennie, a látogatókkal pedig el kell fogadtatni, hogy csakis így lehet a korabeli hangulatot a jelenbe áthozni.

6.2. A szabadtéri múzeum célja és jövőképe

A középkori magyar vasgyártás bemutatása hazánkban idáig csak táborokban és néhány rendezvényen valósulhatott meg. Egy szabadtéri múzeum ezt a korabeli technikát állandósíthatná, megfelelő kiegészítő szolgáltatások mellett. Hazánkban, illetve Somogy-megyében kifejezetten nagy múltja van a vasgyártásnak, ezáltal nagy ipartörténeti jelentőséggel is bír, a középkori technológia felelevenítése és megtartása épp ezért nagyon fontos. Számos külföldi szabadtéri múzeum foglalkozik ezzel a témával, hazánkban azonban ez egyedülálló lenne.

Az elsődleges cél a középkori technológia bemutatása és az ismeretanyag átadása lenne. A Magyar Vaskultúra tematikus úttal közösen együttműködve lehetőség adódna a már meglévő szolgáltatások mellett kifejezetten a középkori magyar vaskohászat felelevenítésére. A célközönséget elsősorban a téma iránt érdeklődő szakmai csoportok, mérnökök, régészek, történészek, vegyészek jelentenék (konferenciák, szálláshelyek, étkeztetés), valamint iskolai csoportok (múzeumpedagógiai szolgáltatás), illetve egyszerű látogatók, akik a szabadidejüket szeretnék kulturális élményekkel eltölteni. Minden érdeklődő számára elérhetővé és élvezetessé kell tenni a múzeum által nyújtott programokat.

6.3. Makro-környezet

A piackutatás a szaksajtó áttanulmányozására, az országban skanzen üzemeltetésével foglalkozó vállalkozások személyes feltérképezésére és a leendő szolgáltatókkal folytatott tárgyalásokra épül.

A makro-környezet továbbá jelenti egész Európát, ahol igen magas szinten foglalkoznak a középkor vasgyártással és számos múzeum elsődleges profiljának választotta. A velük folytatott szakmai beszélgetések megalapozhatják a vállalkozás/a somogyfajsi szabadtéri múzeum sikerességét. A „Kommern” németországi szabadtéri múzeum igazgatójával, Dr. Josef Mangold-dal készített interjú során is kiderült, hogy ilyen szakmai tapasztalatcserére és minden egyéb nem pénzügyi támogatásra a legtöbb külföldi szabadtéri múzeum nyitott. Egy jól működő kapcsolatrendszer az ezzel a témával foglalkozó múzeumok és skanzenek között

elengedhetetlen, de a legfontosabb, hogy a múzeumunk Somogyban a hazai egyediségeken és technikákon alapuljanak.

6.4. Mikro-környezeti helyzetkép

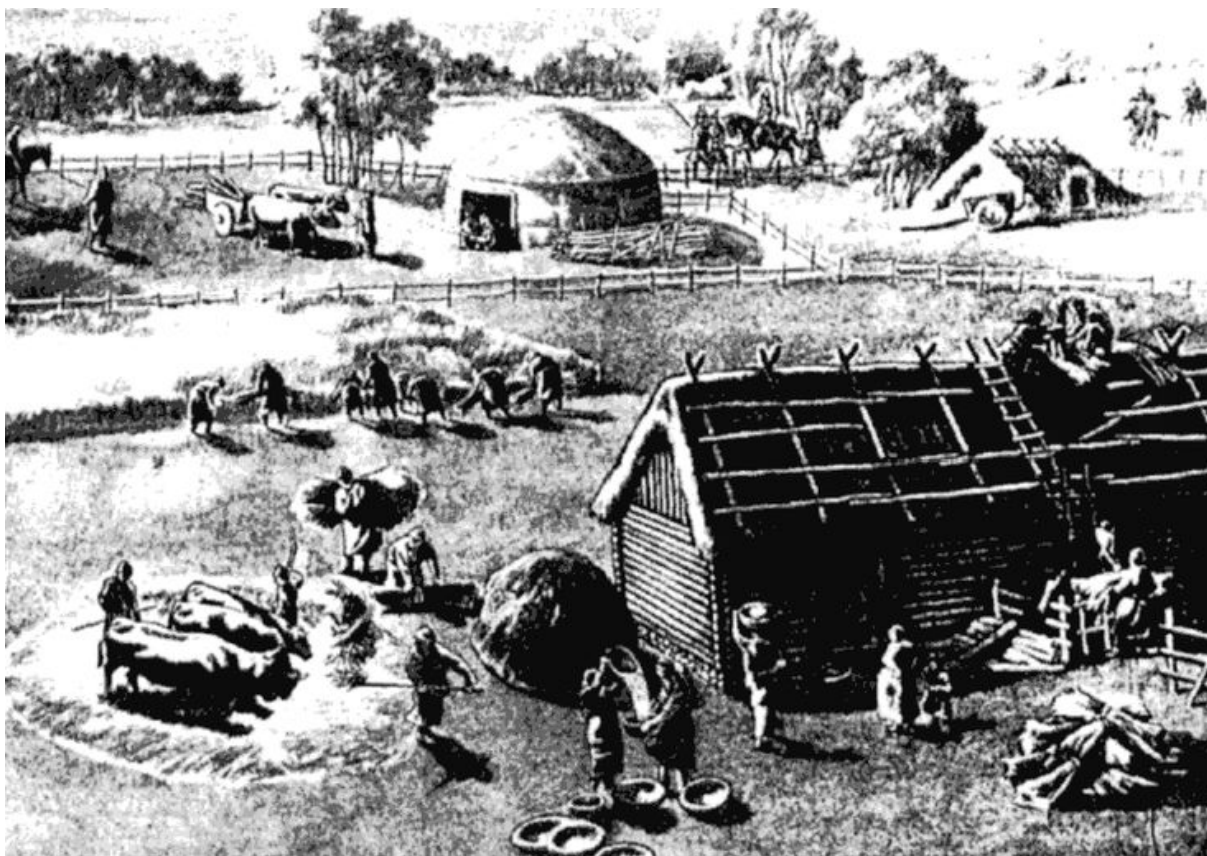
Magyarországon néhány működő skanzen van, ez a fajta szórakoztatás, illetve művelődés nem számottevő. A leendő somogyfajsi skanzen közvetlen környezetben nincs is versenytárs a piacon és ez hatalmas lehetőségeket rejt magában, mivel közel van a Balaton. A Balaton és környéke jelentős turisztikai vonzerővel bír, turisztikai fejlettsége meghatározó, ezért az ide látogatókra lehet számítani véletlen betérőként is. A tervezett szabadtéri múzeum is függ mikrokörnyezetétől, vagyis a beszállítóktól, fogyasztóktól, versenytársaktól, közvetítőktől. Ezért elengedhetetlen a piacon a megfelelő, korrekt és mindenki számára kölcsönösen kedvező együttműködés. A szolgáltatás hazai és külföldi képviselőivel ugyancsak magas színvonalú szakmai kapcsolatot kell kialakítani, így hozzájárulva a múzeum versenyképességéhez.

Magyarországon a skanzenek piaca igen szűk, ezért a piaci részesedésük sem magas. A külföldi szolgáltatók száma sem számottevő, így nincsenek hatással a magyarországi skanzen látogatásokra. A hazai és külföldi trendek azt mutatják, hogy az ilyenfajta szolgáltatásokra felkelhető az érdeklődés.

A politikai helyzet és a kormányzat működése mindig is nagyban befolyásolja a gazdasági életet, például a támogatások szigorítása és szűkítése, vagy az adótörvények révén. A hazai versenytársak követve a mintánkat hasonló szolgáltatásokkal jelenhetnek meg a piacon, ezzel gyengítve az új skanzen, ill. a vállalkozás piaci keresletét. Esetleges veszélyforrás lehet még, hogy a vevőkör nem eléggé nyitott egy ilyenfajta szolgáltatás befogadására. Ennek legfőbb oka, hogy nem áll rendelkezésünkre megfelelő statisztikai adat. A turisztikai ágazatokban a szezon mindig fontos tényező, ennek kedvezőtlen alakulása a skanzen látogatottságára negatívan hathat.

6.4. A skanzen felépítése, kialakítása

A skanzennek középkori falujelleget kell tükröznie, ahol a vaskohászaton kívül minden egyéb gazdasági (vagy épp lakó) funkciójú épület megjelenik. A falu lehetséges képét a 4. ábra mutatja.

4.ábra: egy lehetséges kialakítása a középkori skanzennek, forrás:

www.users.atw.hu/nyerscsaba/jurta/magyar.html

A skanzen fő attrakciója a vasgyártás és az ahhoz kapcsolódó egyéb technológiai folyamatok bemutatása. Ez a kohók, kohótelepek (fajszí típusú), műhelygödrök, faszénégető boksák, újraizzító tűzhelyek prezentálását jelenti.

A középkori vasgyártást hosszú technikai folyamatként kell elképzelni, ahol minden apró tényezőnek jelentős szerepe volt. A skanzenben lehetőség nyílik a korabeli vasgyártási technológia teljes spektrumának a bemutatására. Somogyfajsz és környezete kiválóan alkalmas erre. Egyrészt a skanzen remekül beilleszthető ebbe a természeti környezetbe, ill. a természeti környezet remekül illeszkedik a középkori skanzen képébe, másrészt egy olyan tevékenység újra-éledéséről van szó, amelyet itt és a környéken műveltek. Jelentős volt itt a vasgyártás a középkorban és számos gyepvasérc lelőhely található a környéken. A szabadtéri múzeum tervezett helye mellett is több gyepvasérc telep húzódik, így a kohósításhoz elengedhetetlen egyik alapanyag folyamatosan biztosítható. A gyepvasérc telepek kimerülésétől pedig nem kell tartani, ugyanis a talaj jellege és a vasbaktériumok jelenléte miatt azok újra képződnek.

A kohósítás másik fontos alapanyaga a faszén, amelyet faszénégető boksákból nyertek a korabeli elődeink. A faszén előállításához csak megfelelő mennyiségű és minőségű fára van szükség, amely a környező erdőkben megtalálható. A Somogyért Természetvédelmi Szervezet és Somogyfajsz önkormányzata pedig nem ellenezné, sőt, inkább támogatná a fák összegyűjtését, ezt a segítő-támogató hozzáállást tapasztaltuk az őskohász-táborok szervezésekor. A faszénégető boksa, ahogy az a Kommern igazgatójával való interjúban is elhangzott, egy nagyon látványos attrakció, amely a látogatók többségét lenyűgözné. A faszén előállítása így nem jelentene anyagi jellegű költséget, hiszen a természetből nyernék az alapanyagot.

A középkorban kizárólag természetes alapanyagokkal dolgoztak, ez itt is problémamentesen kivitelezhető lesz, hiszen azok többsége a közvetlen természeti környezetből könnyen beszerezhető. A föld, a sár, a fa, a nád, a szalma a környéken nagy mennyiségben jelen van és az önkormányzat nem vagy csak részben gazdálkodik velük. Állati bőrt a helyi gazdaságoktól lehetne igényelni. Ha pedig a lakosok tudják, hogy egy skanzen kerül megépítésre a környezetükben, amely az ő életszínvonaluk emelkedésével is járna, valószínűleg segítőkészek lennének és akár adományként is szolgáltatnak állati bőrt, elsősorban azonban a helyi nagy gazdaságokra kell alapozni, ahol több száz állatot tartanak.

Az egyéb gazdasági és lakó épületek kialakításánál is a tökéletes hitelességre kell törekedni. Ezek az épületek azonban rendkívül egyszerű kialakításúak voltak, így a rekonstruálásuk szakértelmet kíván ugyan, de ez nem lenne megoldhatatlan feladat és az építés munkálatai szintén segítenék a település fellendülését, munkát jelentenének a helyi szakembereknek. A patak közelsége miatt akár vízimalmot (vízkerékkel), vagy egyszerű középkori szélmalmot is lehetne építeni. A múzeumban középkori haditechnikai eszközök (kézi- és lőfegyverek, katapultok stb.) is helyet kaphatnának, így prezentálva a korabeli hadiipart.

A skanzennek egy élő gazdaságot kell prezentálnia, ahol a fő hangsúly a vasgyártásra és annak technológiai folyamataira nehezedik. A kohók és műhelygödrök mellett megjelenének a haszonállatok, minden egyéb hozzájuk kapcsolódó épülettel (istállók, ólak, csűrök, stb.). A múzeum területén növénytermesztéssel is foglalkoznának, gyümölcsösök, szőlők, legelők és szántók biztosítanák az élelmiszert. A szabadtéri múzeumnak önellátónak kellene lennie, ahol minden alapvető élelmiszert önerővel, saját maga termelne meg. Ez több szempontból is kedvező lenne, ugyanis az állatok fenntartására és nevelésére nem kellene nagyobb összeget költeni, valamint a helyi lakosok, mint szakképzett munkaerők láthatnák el a múzeum gazdálkodását, továbbá a jó minőségű helyben termelt élelmiszerekből származó felesleget a skanzenben lehetne a látogatóknak értékesíteni. A cél a megfelelő középkori infrastruktúra

megteremtése olyan módon, hogy az hosszútávon fenntartható és akár jövedelmező is legyen. A látogatónak egy tökéletesen működő korabeli gazdaságba kell belecsöppennie, ahol a fő hangsúly az élmény, a hitelesség és az egyediség megragadásán van, így válhat ugyanis a múzeum igazán sikeressé.

6.5. Programlehetőségek a skanzen kívül és belül

Egy középkori skanzen legfontosabb attrakciója a kor szellemének megragadása és annak átadása a látogatók számára. Esetünkben ez kiegészülne a korabeli vasgyártás hiteles prezentálásával. Az állandó kiállítások mellett megjelenének időszakos programok, amelyek a vasgyártással kapcsolatosak pl.: próbaolvasztások vagy egyszerű kovácsbemutatók. Egy egész éves programsorozatot kellene kialakítani, amely változatos lehetőségeket kínál a kikapcsolódásra. A programoknál fontos, hogy a résztvevők jól érezzék magukat és később pozitívan gondoljanak vissza élményeikre. A legfontosabb cél minden esetben a látogatottság fenntartása és a múzeum folyamatos népszerűsítése.

Kohászati táborokat lehetne szervezni, mint ahogy az már több alkalommal is történt Somogyfajszon, ezután azonban a táborok a skanzen területén kerülnének megrendezésre egy évben akár többször is. A „Kommern” féle múzeumpedagógiai programok, ugyancsak követendő példák lehetnének. Több iskolával együttműködve számos tábor, illetve programsorozatot lehetne szervezni. A vaskultúra érték az egész nemzet számára, ezért az iskolák akár állami támogatást is kapnának az ilyen programokon való részvételért.

A téma tudományos képviselői, szakmai csoportok szimpóziumok keretében mutathatnák be aktuális kutatási eredményeiket. Számos előadást, konferenciát lehetne szervezni ugyancsak a téma köré, ahogy azt külföldön is teszik. Több napos próbaolvasztásokat, nemzetközi találkozót lehetne lebonyolítani, ezzel is hozzájárulva a magyar vaskultúra megismertetéséhez.

Több skanzenen kívüli programot is lehetne szervezni, akár a Zöld Folyosó Közalapítvánnyal közösen, hiszen a kultúra és a természet iránti érdeklődés sokszor együtt jelentkezik egy látogatónál. A Boronka-melléki Tájvédelmi Körzet számos gyönyörű túraútvonalat kínál a természetkedvelőknek. Egy többnapos programsorozat része is lehet akár egy hosszú kirándulás ebbe az érintetlen természeti környezetbe. A Kund kastély közelsége pedig ugyancsak előny, mivel a Somogyfajszki Természetvédelmi és Turisztikai Információs Központ ott működik, valamint ez a kiindulópontja a Balaton és a Dráva közt húzódó zöld folyosó értékeinek bemutatását szolgáló programoknak. Az érdeklődők a Balaton-Nagyberek,

a Somogyfajszai Pásztorpark és a Petesalmi Vidrapark érintésével ismerkedhetnek meg a táj természetes növény és állatvilágával.

6.6. Egyéb szolgáltatások, szálláslehetőség

A látogatók számára igen fontos, hogy valamilyen koncepció alapján járjanak be, ismerjenek meg egy skanzent. Nagyon fontos ezért egy térkép, egy nagy információs tábla elhelyezése a bejáratnál, ahol az érdeklődő azonnal teljes képet kaphat a múzeumról. A különböző épületek mellett ugyancsak információs táblák lennének elhelyezve, így segítve azok korabeli funkciójuknak megismerését.

A vasgyártás folyamata a műhelygödör mellett, vagy egy külön épületben lenne prezentálva, ahol az érdeklődők tudományos igényességgel ismerhetnék meg a korabeli technikát.

A Kund kastély remek szálláslehetőségként szolgálna, mindössze néhány apró felújítást kellene rajta végezni, hogy az a mai igényeknek megfeleljen. A kastély konyháját újra be lehetne üzemelni és a főszezonban vagy táborok idején az látna el hagyományos, tájjellegű ételekkel a vendégeket. Ez a falunak is kedvező, hiszen a foglalkoztatottság bővülne. Minden ételt helyi alapanyagokból kellene készíteni, ezzel ösztönözve a helyi termelést.

6.7. Marketing terv

A skanzen elsődleges célja a piacra történő sikeres bejutás, a magas minőség, egyediség és újdonság erejével. Ennek érdekében fontos, hogy milyen marketing tevékenységet alkalmazunk. A marketing lényege, hogy az információ a megfelelő célközönséghez eljusson, illetve felkeltse az emberek érdeklődését. A téma sokak számára ismeretlen, ezért olyan módon kell a marketing tervet kialakítani, hogy az emberek érdeklődve fogadják a témát. A helyi és regionális turisztikai szervezetekkel együtt kell dolgozni, így hirdetve a skanzent. Helyi szinten először a Somogyfajszai Természetvédelmi és Turisztikai Információs Központtal kell felvenni a kapcsolatot, majd minden térségi turisztikai központban meg kell a múzeumot és az általa kínált programokat jelentetni.

Mind a hazai, mind pedig a külföldi szaklapok nagy érdeklődéssel figyelik az archeometallurgia aktuális eredményeit, így azokban akár több számon keresztül is lehetne cikkeket közölni a múzeumról.

A legsikeresebb marketing eszköz kétségkívül a látogatók személyes ajánlásai a rokonaiknak, ismerőseiknek, ezért elsősorban őket kell megnyerni. Az állandó kiállításokon kívüli egyéb

programok épp ezért nagyon fontosak, mint pl. a táborok, ahol a résztvevők remek élményekkel gazdagodhatnak.

A skanzennek egy jól működő, áttekinthető honlappal kell rendelkeznie, ahol az érdeklődők rendkívül egyszerűen, gyorsan a legtöbb információhoz juthatnak. Egy olyan honlapcímet kell választani, amely egyértelműen azonosítja a múzeumot, ugyanakkor könnyű megjegyezni. Ugyanezek fontosak a skanzen szlogenjére, tükröznie kell a múzeum egyediségét és könnyen felidézhetőnek kell lennie.

A célpiac megválasztásának az alapja a piacszegmentálás.

Piac szegmentáció érdeklődés felkeltése szerint:

Célpiac: iskolások, kultúra iránt érdeklődők és szakmai csoportok, a célpiac korosztálya nem meghatározott, átlagkeresetűek.

Piacszegmentálás demográfiai szempontok szerint:

Szűkebb környezetben Dél-Magyarországi Turisztikai Régió és ennek vonzáskörzete, tágabb értelemben egész Magyarország, illetve Közép-Európa.

6.8. Egy őskohásztábor programjának egy lehetséges felépítése

A Somogy Természetvédelmi Szervezet és Zöld Folyosó Közalapítvány közösen minden évben akár többször is megszervezheti az Őskohász Tábor, mint ahogy ez eddig már négy alkalommal meg is történt. A táborok résztvevőinek a szervezők napi háromszori étkezést és a somogyfajszki kastélyban elhelyezést biztosítanak. A táborozók a skanzen területén kellemes, erdős-patakos környezetben lehetnek részesei a látványos és emberközeli honfoglalás kori vasipar tudományos igényességgel történő újjáélesztésének, amelynek során megismerhetik, hogyan állították elő és munkálták meg középkori elődeink a vasat.

Az Őskohász Tábor előkészületei során a résztvevők önállóan alakíthatnak ki a patakparti ligetben egy állati bőrből készült tetőzettel és szerszámokkal (fűjtatókkal, kovács- és kohászszerszámokkal) ellátott műhelygödrt. Még a tábor előtti napon másfél köbméter tűzifából egy faszénégető boksát építenének és gyújtának be.

A tábor első napján megismerhetnék a skanzen kiállításait és közös látogatást tennének az Őskohó Múzeumban, amelynek célja a régészetileg feltárt, eredeti honfoglalás kori vaskohászati műhellyel és a bucakemencékkel való megismerkedés lenne. A délután folyamán a múzeumban és a skanzenben látottak alapján a műhelygödör oldalfalába négy bucakemencét építenének, valamint egy újabb faszénégető boksát raknának meg, majd

gyűjtanak be. Az éjszaka folyamán a két faszénégető boksát a táborozók csoportokba osztva felügyelnék.

A tábor második napján délelőtt a résztvevők egy közeli patakmederből összegyűjtenének kb. 80kg gyepvasércet. A nap hátralévő része a gyepvasérc pörkölésével, a bucakemencék kiszáritásával és a faszénégetéssel telne. Éjszaka tovább őriznék a boksákat.

A tábor harmadik napja az egyik bucakemence előfűtésével és az első kohósításra való felkészüléssel kezdődne. A korábban megpörkölt gyepvasércet apró darabokra törnék, illetve kibontanák az egyik faszénégető boksát, amelyből mintegy 150kg faszenet nyernének. Kora délután kezdenék el az első kohósítást. Több órás fűtás után már szét lehetne verni a bucakemence mellfalazatát. A beadagolt kb. 14kg gyepvasércből kb. 1kg-os vasbucát kaphatnak, amelyet a kohóból kivett melegében farönkön, fakalapáccsal kockává tömörítenének. Este a másik faszénégető boksát is kibontanák, így további kb. 100kg faszénhez jutnának.

A tábor negyedik napján két bucakemencében párhuzamosan dolgoznának a táborozók. A nap végére, kb. 18kg gyepvasérc kohósítása után az egyik bucakemencéből 2kg tömegű vasbucát húzhatnak ki. A másik bucakemencébe kisebb mennyiségű gyepvasérccel dolgoznának, így a kohósítással nyert vasbuca is kisebb tömegű. Ezt többszöri újrahevítéssel vasrúddá kovácsolhatjuk.

Az utolsó nap kerülne sor a negyedik kohósításra, amelyek során ismét sikerülhet vasbucát nyerni. Napközben a kohászattal párhuzamosan a kapott vasbucák kovácsolása lenne a program.

A sikeres és eredményes Őskohász Táborban nagyon fontos a résztvevők kitartó munkája, amely során feleleveníthetik a középkori magyar vaskultúrát. Közös erőfeszítéseink eredményeképpen a táborozók új, máshol át nem élhető élményekkel lehetnek gazdagabbak. A résztvevők minden évben megismerkedhetnek az Őskohász Táborban azokkal a nehéz és fáradságos korabeli vaselőállítási-és megmunkálási technológiákkal, amelyek során közös munkával eljuthatnak *a földtől a vastárgyig...*

Összefoglalás

A középkori magyar vaskultúra hosszú múltra tekint vissza. Számos feltárás és régészeti lelet bizonyítja, hogy hazánkban már a honfoglalás idején is végeztek kohósításokat. A középkori magyar vaselőállítás folyamata azonban sokkal kevésbé ismert és mai napig is mindössze erős feltételezéseken és meggyőződéseken alapszik. Az archeometallurgia feladata, hogy régészekkel, vegyészekkel, geológusokkal, mérnökökkel és történészekkel közösen kiderítsék, hogy miként jutottak középkori elődeink kovácsolható vashoz.

Bátyám a Budapesti Műszaki Egyetem doktorandusz hallgatója és közzel öt éve kutatja, ezt feledésbe merült technikai eljárás folyamatát. A téma az én érdeklődésemet is felkelte, viszont nem a technika történeti, sokkal inkább a turisztikai aspektusai. A dolgozatomban a középkori magyar vaskultúra idegenforgalmi szerepét, kapcsolatát és hasznosíthatóságát kutattam.

Hazánkban számos öskohásztábor kerül megrendezésre évről-évre, amelyek a középkori vasipar felelevenítését szolgálják. Ezeken a rendezvényeken a résztvevők testközelből ismerhetik meg a vaselőállítás folyamatát. A konferenciák és előadások keretében pedig a szakmai csoportok értesülhetnek a kutatások aktuális eredményeiről. A téma tehát, mind a szakmai, mind pedig az egyszerű turista szemszögéből nézve is érdekes. A legfontosabb dolog azonban, hogy a vaskultúra - akárcsak a kultúra más ágazati is - nemzeti érték, ezért annak megőrzése és megóvása nagyon fontos az egész nemzet számára. A Vaskultúra útja, amely egy országokon átívelő tematikus út épp ezt tűzte céljául.

Dolgozatomban a vas kulturális jelentőségétől eljutottunk egy középkori vasgyártást bemutató skanzen megvalósíthatóságáig. Magyar és idegen nyelvű forrásokat áttanulmányozva kijelenthető, hogy ilyen célzatú dokumentum még nem készült. A kutatás során ezért elsősorban a régészeti feltárásokra és a már meglévő eredményekre hagytam. Elemeztem a hazai turisztikai kínálatot a témában, így kapva teljes képet az ország jelenlegi „vaskulturális” helyzetéről.

A hazai piacot, a kínálatot vizsgálva az tapasztalható, hogy hazánkban még nincs a középkori vaskultúrát bemutató skanzen, mindössze egy Öskohó múzeum található Somogyfajsz településen. A külföldi trendek azonban azt mutatják, hogy van létjogosultsága egy olyan ipari skanzennek, amely a vaskultúrát eleveníti fel és választja profiljául.

A célom egy középkori skanzen kialakítását célzó tanulmány elkészítése volt. A skanzen tervezett helye Somogy-megye, azon belül Marcali kistérség, Somogyfajsz, ahol a régészeti feltárások szerint már a honfoglalás korában is jelentős volt a vasipar. A megvalósításhoz szükségem volt egy átfogó helyzetelmézésre, hogy vajon egy ilyen turisztikai termék milyen

hatással lenne a térség gazdaságára és turizmusára. A helyzetfeltárás során számos érv szólt a skanzen megvalósítása mellett, így már csak az ahhoz szükséges szakmai háttér hiányzott, amelyhez Dr. Josef Mangold, a németországi „Kommern” szabadtéri múzeum igazgatója nyújtott segítséget egy közel egy órás interjú keretében. A beszélgetés során számos hasznos információval lettem gazdagabb, amelyek birtokában elkezdhettem a tervezett skanzen megvalósíthatóságának elkészítését.

A középkori szabadtéri múzeum remekül illeszkedne a már meglévő turisztikai szolgáltatások körébe, valamint a gazdaságélénkítő szerepe sem elhanyagolható. Egy skanzennek a hitelességet és egyediséget kell sugároznia. A téma egyedisége már önmagában egyedülálló, ahhoz azonban, hogy ez mindenki számára érdekes legyen, könnyen érthetővé és átélhetővé kell tenni.

A dolgozatomban a skanzen tervezett helyének bemutatásától, annak tervezett kialakításán át egészen a lehetséges programokig és a marketing tervig igyekeztem a lehetőségeket bemutatni, így adva teljesebb képet a megvalósíthatóságról. A célom nem egy részletes megvalósíthatósági tanulmány vagy üzleti terv készítése volt, mindössze egy saját ötleteim alapján felvázolt lehetséges projekt, amely a térség javát szolgálná. A témában gyűjtött tapasztalatok és új ismeretek után meggyőződésem, hogy egy ilyen projekt megfelelő szakmai és pénzügyi háttér mellett kivitelezhető.

Irodalomjegyzék

Könyvek, cikkek, előadások:

- [1] Dr. Czétényi P. – Dr. Vukov K. (2009): *Örökségvédelmi fogalomtár*, Corvinus Egyetem Tájépítészeti kar, Budapest
- [2] Edvi-Illés A. (1898): *Az ősz- és ókor vasművészete*, Budapest
- [3] Faluvégi A. (2004): *Kistérségeink helyzete az EU küszöbén*, Budapest
- [4] Gömöri J. (2000): *Az Avar kori és Árpád-kori vaskohászat régészeti emlékei Pannóniában*, Kiadja a Soproni Múzeum Régészeti Gyűjteménye és az MTA VEAB Iparrégészeti és Archeometriai Munkabizottsága, Sopron
- [5] Heckenast – Nováki – Vastagh – Zoltay (1968): *A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban (A honfoglalástól a XIII. század közepéig)*, Akadémia Kiadó, Budapest
- [6] Heckenast Gusztáv (1991): *A Magyarországi vaskohászat története a feudalizmus korában*, Akadémia Kiadó, Budapest
- [7] Bauermeister, J. (2005): *Archäometallurgische Untersuchung von Eisenschlacken aus Holtland / Kreis Leer*, Arbeit zur Erlangung des Bachelor of Science im Studiengang Geowissenschaften, Göttingen
- [8] Kerpely A. (1898): *Adatok a vas történetéhez Magyarországon*, Budapest
- [9] Landschaftsverband Rheinland (2011): *LVR-Kulturbericht – Kulturim Rheinland*, Kultur in Europa, Köln
- [10] Marcali Kistérségi Társulás (2005): *Marcali Kistérségi Társulás területfejlesztési koncepciója*, Pécs
- [11] Elgaß, P. (2012): *Arbeiten wie die Vorfahren. Hephaistos Internationale*, Zeitschrift für Metallgestalter 5/6. 29. p.
- [12] Rheinland Reiseland (2012): *Das Magazin für das Kunst-, Kultur- und Naturerlebnis im Rheinland* 01/12.
- [13] Horváth – Major – Nagy – Szabó – Katona (1998): *Somogy megye kézikönyve*, SZÜV Rt.-CEBA-HOLDING KFT
- [14] Thiele Á. (2009): *A bucavas kora középkori előállításának korhű gyártástechnológiája a korszerű anyagtudomány tükrében*, TDK dolgozat:
- [15] Thiele Á. (2009): *Az ősi vasiparhoz kapcsolódó hiedelmek*, Vallás és ember tantárgy féléves dolgozata
- [16] Thiele Á. (2010): *A bucavaskohászat kora középkori technológiája a megvalósíthatóság tükrében*, Kohászat folyóirat 2010/2

[17] Dr. Török B. (2000): Dr. Török Béla: Vasérc, vasbuca, vastárgy: *Az első magyar vaskohászok műhelyei és technikája a Kárpát-medencében*, Tanulmány, Miskolc

[18] Dr. Török B. (2008): *A vas archeometallurgiája és magyarországi ipartörténete*, Miskolci Egyetem Műszaki Anyagtudományi Kar, Metallurgiai és Öntészeti Tanszék, Miskolc

Törvények:

[19] A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 3.§

[20] A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7.§ 10.

[21] A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7.§ 22

Internet:

[22] I1: http://vaskultura.atw.hu/kar_pat_me_den_ce.htm, A vas hódítása a Kárpát medencében, 2005. 06. 09. (letöltve: 2012. 06. 20.)

[23] I2: <http://nol.hu/archivum/archiv-69354>, Az ősmagyarok és a vasgyártás, 2002. 07. 05. (letöltve: 2012. 06. 22.)

[24] I3: http://www.vaskultura.hu/allomasok/somogyfajsz_12, Vaskultúra útja – Somogyfajsz (letöltve: 2012. 06. 26.)

[25] I4: <http://www.omagyarelet.hu/content.php?c=6&i=1&l=0>, Koraközépkori vaskohászat a Kárpát-medencében (letöltve: 2012. 06. 26.)

[26] I5: http://www.vaskultura.hu/allomasok/miskolc_20, Vaskultúra útja – Miskolc (letöltve: 2012. 06. 26.)

[27] I6: http://www.kohmuz.t-online.hu/i__fazola-nap.htm, I. Fazola-Nap Újmassán, 2007. 09. 30 (letöltve: 2012. 06. 28.)

[28] I7: http://kulturalisutvonalak.blogter.hu/258319/vaskultura_utja, A Vaskultúra útja (letöltve: 2012. 07. 02.)

[29] I8: <http://skanzen.hu/?fm=1&am=1&dd=6>, Élő múzeum (letöltve: 2012. 07. 22.)

[30] I9: <http://www.somogy.hu/?cid=87&sub=3>, Somogyország (letöltve: 2012. 07. 28.)

[31] I10: <http://magyarvadaszportal.hu/vadgazdalkodas/legendak-es-legendasok/>, Vadgazdálkodás, 2011. 12. 21. (letöltve: 2012. 07. 28.)

[32] I11: <http://www.ddrkh.hu>, Somogy megye lakosságának eloszlása életkor szerint (letöltve: 2010. 03. 23.)

[33] I12: <http://www.utazitthon.hu/somogyfajsz.html>, Somogyfajsz szállások, programok, látnivalók, 2009. 11. 16. (letöltve: 2012. 08. 26.)